ZLATKO VINCE

BRIGA ZA HRVATSKU TERMINOLOGIJU U DALMATINSKOJ HRVATSKOJ XIX STOLJEĆA

I

1. Pored nastojanja* da se izdaju manji ili veći rječnici,[1] u Dalmaciji se u 19. st. opaža svjesna briga i oko proširenja novih leksičkih jedinica, kao i oko rječničko-terminoloških pitanja za sve veće i novije potrebe. Već su pisci izdanih i neizdanih rječnika[2] isticali važnost riječi iz civilizacionih oblasti života, za potrebe školstva, javnih nastupa u saboru, javne uprave i sudstva. Nije dovoljan, tvrdili su, tek osnovni rječnički fond iz svakidašnjega narodnog života, treba pronaći riječi i termine i za te više potrebe.

Novinski izvještaji traže već viši stadij jezika, pa su se s takvim potrebama sreli kulturni radnici u Dalmaciji već u početku 19. stoljeća, kada je od 1806. trebalo za »Il Reggio Dalmata« prevesti hrvatskim jezikom tekst talijanskoga izvornika. Dakako, tu se radilo o prijevodu teksta, a kako je jezik za takve potrebe bio još nerazvijen, prijevod je pun nespretnih i često ropskih kalkova. U Dalmaciji, u toj prvoj našoj zemlji u bivšoj Austrijskoj monarhiji koja se upoznala s modernim socijalnim i unutrašnjo-političkim životom,[3] nije se ni moglo očekivati da taj težak i nov zadatak prevođenja novinskog teksta bude adekvatno izra-

* U ovoj raspravi pišem o terminološkim nastojanjima u dalmatinskoj Hrvatskoj do osamdesetih godina 19. stoljeća.

[1] O njima govorim u posebnoj raspravi u *Forumu* 1972, br. 1—2, str. 272—296.

[2] Riječ je o leksikografskom radu S. Ivićevića, Andrije Stazića, Ivana Danila i drugih koji su radili na rječnicima, ali ih nisu izdali, kao i o leksikografskom radu Dragutina Parčića koji je 1858. izdao svoj prvi rječnik, a kasnije i više izdanja, dopunjenih i proširenih, i hrvatsko-talijanskih i talijansko-hrvatskih.

[3] F. Šišić, Pregled povijesti hrvatskog naroda, Zagreb, Matica hrvatska, 1916, str. 273.

žen hrvatskim novinskim izrazom, koji je bio bez dovoljno tradicije da bi odmah mogao odgovoriti takvoj svrsi. Čitavu situaciju još potencira i otežava kruto postavljena puristička težnja koja se u prijevodu osjeća.[4]

Slični se problemi javljaju i kasnije u Dalmaciji, gdje je inteligencija bila odgojena u talijanskim školama i gdje se po gradovima govorilo pretežno talijanski. Zato su prvi časopisi ili godišnjaci koji se tu pojavljuju ispunjeni uz hrvatske riječi, za više potrebe izraza, i talijanskim prijevodom u zagradi, kako bi hrvatsku riječ čitaoci mogli lakše razumjeti.

Kada se 1836. pojavio *»Ljubitelj prosvěštenija«* koji je izlazio prve dvije godine u Karlovcu pod uredništvom Božidara Petranovića, a kasnije od 1838. do 1849. u Zadru, i u tom se magazinu raspravlja o leksiku i terminologiji. Već 1836. govori Petranović načelno o leksičkim i terminološkim pitanjima. Ako je koja riječ prvi put primljena u jezik, razmišlja Petranović, postaje svim piscima domaća ako je »osnovatelna«, jer je u tom slučaju »nerazlučno spoena s ideom, koju ona izražava«. Da bi pokazao kako se to događa i u drugim svjetskim jezicima, ističe kako je mnogo novih riječi, upravo termina »uvela filosofia G. Volfa u němački jezik, i kolikim rěčma nije ona proměnila staro njiovo označenie.« Pisci naime stvaraju za nove pojmove nove riječi, ali se za pojedine potrebe već poznate riječi mogu upotrebljavati u određenijem, užem smislu kao termini.

Na prigovore da u narodnom jeziku nema dovoljno riječi za književne potrebe odgovara Petranović u Almanahu za god. 1837. da kultura jezika raste s kulturom naroda, pa ako i nema uvijek dosta riječi za književne potrebe, treba da ponajbolji pisci kakvu narodnu riječ modificiraju i odrede joj precizno značenje za novu upotrebu, u užem značenju. Ako nema nikakve riječi za određivanje kakva pojma, treba da je pisci sami skuju i unesu u književni fond. Pri tome se Petranović poziva na Horacijeva poznata djela o jeziku, a napominje i drugu, tada moderniju literaturu da bi potkrijepio svoje mišljenje citirajući, npr., »De l'influence des opinions sur les langues« i spis gospođe Staël u talijanskom prijevodu »Della Lettaratura considerata nei suoi rapporti colle istituzioni sociali«. Riječ je zapravo o djelu Madame de Staël pod naslovom »De la littérature considerée danas les rapports avec les institutions sociales«, štampanom god. 1800.

Kada je Petranović 1839. tiskao knjižicu »Njekolike rječi Dalmatinskim Ilirima (Serbljima) prilikom nove 1839. godine od jednog domorodca« (u dva stupca latinicom i ćirilicom), nije mu bilo

[4] Z. Vince, Rječničke, posebno terminološke osobine Kraljskog Dalmatina, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, 1962, razdio lingvističko-filološki 2. sv. 3, str. 65—83.

lako pisati i pretpostaviti da će ga njegovi čitatelji i pravilno razumjeti. Zato uz mnoge riječi navodi u zagradama i talijanski prijevod da čitaocu olakša razumijevanje. Spominjući riječ *književstvo* stavlja odmah u zagradu letteratura, uz *dragocjeni* stavlja prezioso, *ozariti* (illuminare), *nadežda* (speranza), *stihovi* (versi), *važnost* (importanza), *uveselenje* (piacere), *cilj* (scopo), *susjedni* (vicino), *sredstva* (mezzo), *sljedstvo* (conseguenza), *uzrast* (età), *zanatlia* (artista), *naklonost* (inclinazione), *sposobnost* (capacità), *uvažavati* (apprezzare), *smisao* (senso), *predstavitelj* (rappresentante), *pismena* (lettera), *porjeklo* (origine), *stoljeće* (secolo), *budućnost* (avvenire), *izobraženje* (coltura), *sila* (forza), *da pače* (anzi), *običaj* (costumanza), *usiljavanje* (sforza), *osobito* (particolarmente), *upotrebljavati* (adoperare), *pol* (sesso), *ograničen* (limitato), *ponos* (orgoglio), *rodoljublje* (patriotismo), *izraziti* (esprimere) itd. U manjem članku od nekoliko stranica mora Petranović upotrijebiti četrdesetak i više talijanskih riječi u zagradama kako bi ga čitaoci, odgojeni u talijanskoj kulturi i talijanskom jeziku, mogli lakše razumjeti!

Nekoliko godina nakon tog Petranovićeva spisa pokreće Ante Kuzmanić »*Zoru dalmatinsku*« u kojoj se također mnogo raspravlja i o terminološkim pitanjima. Kuzmanić piše sâm dosta članaka iz poljodjelstva, agronomije, vrtlarstva, medicine, a pri tome mu je svrha ne samo da pouči puk u potrebnim stvarima nego da obogati i usavrši leksik i terminologiju te tako uzmogne kasnije sastaviti obilan rječnik: »Ja želim da nasnujem ričih, kojih neima u slovaru, i tako da malo po malo na svit izlažem ono što je još skrovito, pak će doći mudra glava i naćiće u članu o maslini, o kukuruzu, i u ovomu štogod novoga da baci u temelj naše književnosti. Od ovoga triba da kogod počme, ako hoćemo upravo uzbèrdo zgradu doterati. Pustite da pišem i o mravu, gledajte morete li naći koju novu za osnivanje... Ako Bog da zdravlja ja ću deset hiljadah novih ričih dodati«. Kuzmanić se u pismu Kukuljeviću 10. III 1849. hvali kako bi, u slučaju da bi mu Kukuljević našao mjesto negdje oko Zagreba, mogao pokazati zagrebačkim književnicima »preko petnaest hiljadah lěpih narodnih rěčih poznatih u Dalmaciji, u Bosni i t. d.«[5]

Kuzmanić je u »Zori« orijentiran pretežno na teme iz seljačkoga života, pa njegov leksik i terminologija zadovoljavaju uglavnom takve potrebe. Terminološka pitanja i sada su uglavnom puristički shvaćena, što se može razabrati u godištima »Zore dalmatinske« u Zadru, kako sam to pokazao u raspravi »Puristička zaoštrenost suradnika »Zore dalmatinske«.[6]

[5] T. Čolak, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, Beograd, 2/1958, knj. 24, str. 147—149.

[6] Z. Vince, Puristička zaoštrenost suradnika »Zore dalmatinske«, Ivšićev Zbornik, Zagreb, 1963, str. 397—406.

No, već se u »Zori dalmatinskoj«, godine 1848, kada ona poprima i političko obilježje, javljaju zahtjevi da se narodni jezik uzdigne iznad običnog razgovornog jezika naroda. B. Petranović[7] izjavljuje: »Narodnost naša slavjanska neka nam bude drago poduzetje. Dalmacia je zemlja slavjanska, radi česa i jezik narodni mora u njoj zadobiti svoje dostojanstvo, koji mu pristoji po pravici. On mora pervi biti u učionici, u sudovih, koji s narodom svakdano opće«. On konkretno predlaže »da se napokon zapisnici (protokoli) od ispitanja svjedokah i obtuženih vode od sada u pučkom jeziku . . .« i traži da se pokrene list »Novine dalmatinske«.

II

2. Godine 1849, 4. ožujka, Franjo Josip nalaže izdavanje općeg »Državno-zakonskog i vladarskog lista« u svim jezicima koji se govore u carevini. Uz to će u svakoj krunovini izlaziti zemaljsko-zakonski i vladarski list, a u Dalmaciji je to bio »*List zakona i dilopisa za krunovinu Dalmaciju*«,[8] koji je izlazio trojezično: hrvatski, talijanski i njemački. Godine 1849. počeo je s izlaženjem u ožujku list »Smotritelj dalmatinski« (1849—1866), a u lipnju 1849. se pokreće »*Glasnik dalmatinski*« (1849—1866). Tada je, 15. travnja 1849, određeno da se formira po odredbi ministarstva pravosuđa i Odbor za pravoslovno nazivlje,[9] u kojemu je iz Dalmacije bio dodijeljen Božidar Petranović.

Te godine karakterizira dakle živa želja da se izradi pravna terminologija kako bi se narodni jezik mogao uvesti u sudstvo. »Ona je pak djelomično postojala u bogatom našem narodnom jeziku, a imala se prilike razvijati u našem običajnom pravu,[9a] ali je trebalo i intenzivnoga rada kako bi se ona u pravom smislu osposobila za taj težak zadatak.

Dana 18. prosinca 1850. Ante Kuzmanić poziva javnost da se pretplati na novozamišljeni list »*Pravdonošu*« te ističe kako narod u Dalmaciji ne govori talijanski, nego hrvatski, a osim nešto »mudroštiocah«, trgovaca, zanatlija i mornara, koji znaju talijanski, drugi uopće ne poznaju taj jezik, a govore samo svojim materinskim, hrvatskim. Tko god dakle govori s priprostim naro-

[7] Zora dalmatinska, 1848, br. 51, str. 201—201.

[8] List zakonah i dilopisah vlade za krunovinu Dalmaciju. Bolletino delle leggie e degli atti del governo della Dalmazia — izlazio je od 1849. do 1859.

[9] O tom Odboru govori Dimitrije Demeter u Predgovoru djelu »Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs. Von der Commission für slavische Juridisch-politische Terminologie. Deutsch-kroatische, serbische und slovenische Separat- Ausgabe, Wien, 1853.

[9a] Vj. Maštrović, Razvoj sudstva u Dalmaciji u XIX stoljeću, Zagreb, 1959, str. 82.

dom treba da govori na njegovu materinjem jeziku, a pogotovu je potrebno da taj jezik poznaju suci koji tumače zakon. Nije lako da se ta potreba provede u djelo, a pogotovu i stoga što će se uskoro suditi »naustice«, kao što garantira Ustav. Stoga budući urednik lista želi svima pomoći, pa će i činovnicima dati priliku da se bolje izvježbaju u hrvatskom jeziku.

Službenici su, kako je poznato, bili u velikoj većini doseljeni iz Lombardije, Venecije i Tirola, a na talijanskom su jeziku uredovali i domaći ljudi koji su završili samo talijanske škole.

Sud ima svoj posebni stil i oblik usmenog i pismenog postupka, te je trebalo smišljeno i sistematski stvarati nove stručnopravne termine, čitavu sudsku terminologiju. Stoga je skupina rodoljuba u Zadru, Kuzmanić, Danilo i Petranović, u dogovoru s drugim stručnjacima i ljubiteljima jezika, započela s izdavanjem prvoga pravničkoga časopisa u južnih Slavena, pokrenuvši list »Pravdonošu«, koji je izlazio 1851. i 1852. Prvi je broj izišao 1. ožujka 1851, a pojavljivao se svake subote na četiri strane u dvostupačnom slogu, s podnaslovom »Da je pamet do suda kao od suda (Hervatska poslovica)«.[9b]

Izdavač i odgovorni urednik bio je najprije Ante Kuzmanić (prvih 26 brojeva) a kasnije sve do kraja izlaženja Ivan Danilo. Glavni savjetnik u uređivanju lista bio je vijećnik Prizivnog suda u Zadru dr Božidar Petranović.

Kako bi upoznao svoje čitaoce s upotrebom narodnog jezika u sudovanju, u listu se objavljuju i tekstovi govora pred sudom.[10] List je donosio i opise rasprava pred sudovima s direktnim rečenicama sudionika.

»Pravdonošu« su dobro primili pravnici i izvan Dalmacije, a i drugi kulturni radnici s pretplatnicima iz čitave Hrvatske, potpomaže ga biskup Strossmayer, a na nj su bili pretplaćeni iz sjeverne Hrvatske: I. Mažuranić, I. Kukuljević, P. Preradović, D. Demeter,[11] V. Babukić, pa onda Š. Ljubić, S. Knežević. Lj. Vukotinović, J. Šutina i dr.[12]

[9b] O Pravodonoši je prvi pisao Ivan Esih, Obzor, 26. I 1931, zatim Vj. Maštrović, Vjesnik 1951, br. 2015, I. Erceg, Hrvatsko kolo, 1952, br. 3.

[10] Npr. Pravdanje jednog seljaka proti učinjene mu nasilnosti od svoga susjeda, br. 8, br. 16 iz 1851.

[11] Demeter govoreći o tzv. fonetskom načinu pisanja (oca, suca, dohoci) napominje kako takvo pisanje ne može »dati povoda baš nikakovoj nerazgovijetnosti, o čemu se je osvjedočio osobito toli izvrstno pisani *dalmatinski pravdonoša*, koji ovom načinu pisanja nije za cijelo dao prednosti bez temeljita razloga«. (Predgovor hrvatskom izdanju djela »Politisch- juridische Terminologie«, Beč, 1853.

[12] Vj. Maštrović, Razvoj sudstva u Dalmaciji u XIX stoljeću, Zagreb, 1959, str. 118, bilj. 477.

Posebno treba istaći da »Pravdonoša« uvodi stalnu rubriku »Ilirsko jezikoslovje« u kojoj su objavljeni narodni nazivi za pojedine termine, uz talijanski i njemački termin. Kasnije ta rubrika dobiva precizniji naziv »Pravoslovno jezikoslovje«, pa je to zapravo naš prvi pravni rječnik.

Već se u prvom broju pojavljuje »Ilirsko jezikoslovje«, a hrvatske se riječi prevode talijanskima, ali se u drugom broju isti tekst preštampava i dodaju se, uz talijanski prijevod, još i njemačke riječi, pa se na taj način objavljuju članci gotovo u svakom broju ili svakom drugom broju časopisa.

U uvodnom dijelu urednici ističu kako im je vlada »naklonjena, kako što sviedoče stolice hèrvatskog jezika zametnute od skora po višjim učionicama u Zadru, Splitu i Dubrovniku. Treba nam samo nastojati da jezik novim znanstvenim riečima bogatimo, a uz to da pišemo prema vlastitosti jezika čisto, pravilno i uzorito, kloneć se navlastito suveza i slaganja riečih po kroju tuđih jezikah imenito talianskog. Naš narodni jezik ima svoje osobito svojstvo (indole), ima svoje načine govorenja i namiene (alluusioni) koje su samo njemu vlastite«.

Pisci su svjesni da za pravne pojmove neće naći adekvatne riječi u pučkom jeziku, a one neće dostajati ni za druge neke pojmove:

»Netražimo u jeziku težačkom, kao što je žalibože bio sve do danas naš dalmatinski, riečih od zanatah, umietnostih, naukah, tèrgovine i t. d. — Dočim drugi izobraženi narodi za takve pojmove (idee) imadu davno već spodobnih izrazah, mi ove rieči valja sada stopèrv prema vlastitosti jezika da gradimo i ustanovljujemo«, a među takve riječi najpotrebnije su one koje idu u nauku o pravdoslovlju:

»U toj nauci što se tiče izrazah vlada kod nas jednako veliki nered i prava zabuna, jer koliko je god književnikah u najnovie vrieme o njoj pisalo, ili iž nje u naš jezik prevodilo, mal da nije svak od njih često isti pojam, ili stvar po svojoj ćudi drugačie nazvao«.

Pisci dakle dobro osjećaju da je za jezik sudstva već potrebna jezična određenost, preciznost jezika a posebno termina.

Da bi olakšali čitanje i razumijevanje pravnih knjiga, sudbenih naredaba i vladinih raspisa, koji stalno izlaze otkako je proglašen novi ustav, smislili su dakle »u buduće u svakom broju »Pravdonoše« stavljati po nekoliko zakonskih riečih ... pridajuć uz svaku talianso tumačenje«. Kasnije su, već od drugoga broja — kako je spomenuto — dodavali i njemačku riječ.

Da bi se vidjelo kako se radilo, navodim više takvih termina koji su izlazili 1851. i 1852. u »Pravdonoši«.[12a] Najprije se donose termini iz *kaznenog zakonika* (ili pedipsnog):

[12a] Talijanske riječi prepisao sam prema izvorniku, npr. *diffesa, abbitudine* i sl. a isto tako i njemačke, npr. Miethe, Miether i sl.

zločinstvo — crimine, Verbrechen
prěkršaj — delitto, Vergehen
veleizdajstvo — alto tradimento, Hochverrath
zlouporaba uredovne moći — abuso della podestà d'ufficio, Missbrauch der Amtsgewalt
silovanje — stupro violento, Nothzucht
izmetnutje — aborto, Abtreibung der Leibesfrucht
izlog dieteta — esposizione d' un infante, Weglegung eines Kindes
dvoboj — duello, Zweikampf
upalidba — appiccato incendio, Brandlegung
grabež — rapina, Raub
dvoženstvo — bigamia, zweifache Ehe
potvora — calunnia, Verleumdung
bludnost — libidine, Unzucht
podvodstvo — ruffianesimo
uvriedenje straže — offesa d' una guardia, Beleidigung einer Wache
kamatničke (lihvene) pogodbe — convenzioni usurarie, wucherische Verträge
naruženje — oltraggio all'onore, Ehrenbeleidigung
preljubodinstvo — adulterio, Ehebruch
bludno, puteno obćenje — commercio libidinoso, unzüchtiges Gewerbe
povodstvo — ruffianesimo, Kuppelei
zastarielost pedipse (kazne) — prescrizione della pena, Verjährung der Strafe
krivina — reità, Schuld
sukrivina — correità, Mitschuld
prestupnik — trasgressore, Uebertreter
pokušaj — attentato, Versuch
zadovoljenje — soddisfazione, Genugthuung
naknada — indennizzazione, Entschädigung
izlog na ružište — esposizione alla berlina, Ausstellung auf der Schandbühne
progonstvo — bando, Landesverweisung
kazan, pedipsa — pena, Strafe
pokrutjenje kazni, pedipse — esacerbazione della pena, Verschärfung der Strafe
okolnosti oteščajuće — circostanze aggravanti, Beschwerungsumzustände
obrana iz nužde — necessaria difesa, Notwehr
presuda — sentenza, Urtheil
osuda — condanna, Verurtheilung
tamnica — carcere, Kerker
zatvor — arresto, Arrest
oštetjenik — danneggiato, der Beschädigte
poticač, podbadač — istigatore, Anstifter
tajalac, skrivalac — occultatore, Verhehler
krivotvorac — falsificatore, Verfälscher

Nakon što su protumačeni termini iz kaznenog zakona, u slijedećim brojevima doneseni su pojmovi iz *postupnika:*

krunovina — dominio della corona, Kronland
okružje — circolo, Kreis
kotar — distretto, Kreis
kotarski zborni sud — giudizio distrettuale collegiale, Bezirkscollegialgericht
kotarski sud — giudizio distrettuale, Bezirksgericht
osvadna komora — camera d'accuse, Anklagekammer
prisiednik — assessore, Besitzer
pristav — aggiunto, Adjunkt
tajnik — secretario
perovođa — attuario, Schriftführer
upisovnik — protocollista, Protokollsführer
porota — assise, Schwurgericht
porotnici — giurati, Geschworene
javna siednica — pubblica seduta, öffentliche Sitzung
parba — processo, Process
dojava, opovied — denunzia, Anzeige
osvada, tužba — accusa, Anklage
osvadna parba — processo accusatorio, Anklageprocess
nadležnost — conpetenza, Zuständigkeit

sudnost, sudbena moć — giurisdizione, Gerichtsbarkeit
učinba — fatto, die That
suočitba — confronto, Gegenüberstellung
okolnost — circostanza, Umstand
dokaz — prova, Beweis
pozovka — reclamo, Berufung
naknada troškovah — risarcimento delle spese, Ersatz der Kosten

Od broja 16, godine 1851. donosi Pravdonoša termine iz »austrianskog gradjanskog zakona«:

moć zakona — efficacia della legge, Wirksamkeit des Gesetzes
obseg zakona — estensione della legge, Umfang des Gesetzes
pravo posebničko — diritto privato, Privat- Recht
pravo stecivo — diritto acquisibile, angeborenes Recht
vieritba — sponsali, Eheverlobniss
tvèrdost (valjanost) ženitbe — validità del matrimonio, Gültigkeit der Ehe
razstava od tèrpeze i postelje — separazione di letto e di mensa, Scheidung von Tisch und Bett
rodbina (rod) — consanguinità, Verwandschaft
tastbina — (prijateljstvo) — affinità, Schwägerschaft
posinjenje — adozione, Annehmung an Kindes statt
tutor — tuttore, Vormund
skèrbnik — curatore, Curator
malolietnik — minore, Minderjähriger
popis — inventario, Inventur
prociena — stima, Schätzung
sigurnica — cauzione, Caution
dohodak — introito, Einnahme
razhodak — spesa, Ausgabe
glavnica — capitale, Capital
zadužnica — chirografo, Schuldbrief
namira — quitazione, Quittung
izprava — documento, Urkunde
javna dražba — asta pubblica, öffentliche Versteigerung
sirotište — istituto di beneficenza, Armenanstalt
fabrika, tvornica — fabbrica, Fabrik
obèrt — traffico, Gewerbe
promet — commercio, Verkehr
izrok — editto, Edikt
danjci — (poreze) — tributi, Steuern
carine — dazi, Zölle
sućanstvo stvari — sostanza della cosa, Substanz der Sache
priraštaj stvari — accessione alla cosa, Zuwachs einer Sache
pripadnost — pertinenza, Zugehör
posied — possesso, Besitz
posiednik — possessore, Besitzer
predbilježiti — prenotare, vormerken
vlastnost — proprietà, Eigenthum
nalaznik — ritrovatore, Finder
nalježba — premio del rinvenimento, Funderlohn
priraštaj — accessione, Zuwachs
zalog — pegno, Pfand
založitelj — chi costituisce il pegno, Pfandgeber
oporučitelj — testatore, Erblasser
oporuka — testamento, Testament
zapis — legato, Vermächtniss
povierba — fedecommesso, Fideicommiss
povierbina — bene fedecommesso, Fideicomiss- Gut
pogodba — contratto, Vertrag
dionik — consorte, Theilhaber
odabranik — arbitro, Schiedsmann
obveza — obbligazione, Verbindlichkeit
darovalac, darovnik — donnante, Geschenkgeber
daroprimac — donnatario, Geschenknehmer
ostava — deposito, Verwahrung
zaplitac — sequestratario, Sequester
posudilac — comodante, Verleiher
posudovnik — comodatario, Entlehner
zajmodavac — mutuante, Darleiher
zajmoprimac — nutuatario, Anleiher
opunovlaštenje — mandato, Bevollmächtigung
punoglasje — procura, Vollmacht
uporabština — cosa locata, Bestandstück
uporabodavalac — locatore, Bestandgeber
uporaboprimalac — conduttore, Bestandinhaber

najam — pigione, Miethe
zakup — fitto, Pacht
najamnina — pigione, (mercede), Mietzins
zakupnina — fitto (mercede), Pachtzins
najmitelj — inquilino, Miether
naručevnik — locatore dell' opera, Bestellter
naručilac — conduttore dell' opera, Besteller
primierak — esemplare, Exemplar
dobitak — lucro, Gewinn
obklada — scommessa, Wette
ždriebanje — estrazione a sorte, Los
oštetilac — danneggianto, Beschädiger
oštećenik — danneggiato, der Beschädigte
krivina (krivnja) — colpo, Verschulden
nagodba — transazione, Vergleich
ustup — cessione, Cession
ustupnik — cedente, Cedent
ustupovnik — cessionario, Cessionar
namirnica — quitanza, Quittung
preboj — comprensazione, Comprensation
odrečenje — rinunzia, Entsagung

U broju 5, godine 1852. napominje se da je list donio termine »iz karnog i gradjanskog zakona«, pa sada još prilaže »slieddeće iz *gradjanskog sudovnika*«:

tužba — petizione, Klage
prepiranje — litigio, Streitigkeit
odgovor tužioca — replica, Replik
drugotnica (drugi odgovor tuženika) — duplica, Duplik
zaglavnica (zaglavni spisi) — conclusionale, Schlussschrift
konačnica (konačni spisi) — controconclusione, Gegenschlusschrift
presuda — sentenza, Urtheil
okornost — contumacia, Contumaz
naleđica — attergato, Bescheid
sugubka — duplicato, Duplicat
izvornik — originale, Original
izvadak — estratto,
utečaj — ricorso, Recurs
pozov — appelazione, Appelation
pozovna prijava — insinuazione d' appello, Appelations — Anmeldung
pozovnik — Appelante, Appelations — Werber
zazov — provocazione, Aufforderung
zazvalac — provocante, Aufforderer
zazvanik — provvocato, Aufgeforderter
prednost — priorità, Vorrecht
dokaznica — scrittura probatoriale, Beweisschrift
prociena — stima, Schätzung
dostava — intimazione, Zustelltung

3. Petranović je već prije 1850. razmišljao o prevođenju zakona, pa je u raspravi »O austrijskom građanskom' zakoniku i o srbskom' prevođenju istoga«[13] iznio svoje poglede na taj problem.[14] Pokazuje kako je za pravne pojmove morao često sam stvarati riječi »nenalazeći takovy u ezyku«, a glavna mu je dužnost da »jasnost' i juridičku tačnost' němačkoga podlonika koliko je moguće pribavi(m) srbskom' prěvodu«.

[13] Ta je rasprava izašla u Beču 1850. i priložena je u jednoj knjizi prijevodu Petranovićevu općeg građanskog zakonika. Rasprava je izašla ćirilicom na str. 2—35, a od 36 do 47. strane dodani su najčešći pravni termini.

[14] Godine 1849. preveo je Petranović »Sveobštij građanskij zakonik' za sve němačke naslědne zemlě austrijske monarkie, u Beču, 1849. čast' I, II, III«. To je omašna knjiga.

Iznoseći nekoliko primjera iz svoje terminološke prakse, navodi riječ *pogodba* koja se upotrebljava u Hrvatskoj i Dalmaciji a prikladnija je za njemački *Vertrag* nego »srijemska« *ugovor*, koja bi riječ odgovarala njemačkom *Verabredung*. *Darovanje* označuje skup od više predmeta ili sam akt, što njemački znači *Schenkung*, dok je sam objekt darovanja *poklon*, njemački *Geschenk*. Ali bubući da poklon znači i *Verbeugung*, bolja mu je riječ *dar*, pa onda i izvedenice: *darovalac*, *daroprimac* i sl.

Petranović tu izražava i misao o jezičnoj određenosti:

»Ja mislim da e tačna oprědělenost' prva i najglavnija potreba u jurisprudenciji, kada t. e. za svako pravoslovno ponjatie imade u ezyku strogo odgovarajuća rěč; er često od edne pogrěške u smislu, od edne sumn'ivo i.i nesavršeno izražene idee velika se i nenadoknadiva zla i šteta roditi mogu, a i roditi moraju. Ovo by se jamačno dogodilo, ako by, narodnom' govoru za ljubav, hotěli da u pravosloviju zadržimo samo one rěči, koe se u narodu nalaze, ma one ponjatiu sasvim' i neodgovarale, ili ovom' često i protivne byle.«[15]

Narod, ispravno zaključuje Petranović, nema toliko pojmova iz područja prava da bi one mogle zadovoljiti komplicirane i tanke nijanse u terminologiji. Za pojam *der Erbe* narod nema preciznih riječi, zato treba načiniti riječ *našljednik'*, a *nastupnik'* za *Nachfolger*. Treba dakle riječi praviti ili ih uzimati iz drugih slavenskih jezika, kao što je riječ *nastupnik* uzeo iz poljskoga jezika *(następca)*.

Da prevede austrijski građanski zakonik, dobio je poziv od tadašnjeg ministra unutrašnjih poslova dra Aleksandra Bacha 16. septembra 1848, a dovršio je taj posao u mjesecu srpnju 1849. te je taj prijevod pregledala naročita komisija, pa se tek onda pojavio u »srbskom' ezyku«. Od toga će imati koristi »Srbi u Vojvodini«.

U broju 36, godine 1850. Beogradskih novina neki dopisnik je napisao kako je Petranović protiv prijedloga Vuka Stefanovića Karadžića »izradio (!!) kod ministerstva, da se zakonik' prevede za Srbe i Rvate na pose. To nie istina. Da e g. Vuk' učinio o tom predloženě ministerstvu, doznao sam' stoprv' iz' dopisa bečkog' korrespondenta«. Petranović izjavljuje da je on još kao poslanik na državnom saboru dobio nalog od minstarstva pravosuđa da prevede zakonik najprije na srpski jezik, »zatim u naréčie dalmatinsko«, a da pri tome on sam nije stavljao nikava prijedloga. Taj je nalog on izvršio, pa ne vidi u tome nikakvu svoju špekulaciju. »Da e g. dopisnik koiom' sréćom byo u Dalmacii, — da e

[15] Petranović, O austrijskom 'građanskom' zakoniku i o srbskom' prěvodu istoga, Beč, 1850, pogl. VII.

čitao *zadarskoga glasnika* — organ' mogućnoga u onoj pokraini rim. katolicizma, pa da se i na sadašně okolnosti u vojvodini obazro, uvěrio by se jamačno, da za sada nie nikako moguće ednym' prevodom' zakonika Srbima oboij crkvij podpuno zadovol'iti.« Petranović dakle nije forsirao prvi da se posebno prevede zakonik za srpski i hrvatski jezik, ali je o tome sasvim uvjeren. Jer šta bi rekli »pravoslavni Srbi«, pita se Petranović, kada bi u prijevodu zakonika našli riječi kao što su: *skrbnik', obskrbléně, odgoeně, poraba, nepritomnost', nenazočnost', svrha, župnik', ženidba* (mjesto brak), *stan', pošed', vlastitost', svećenik'*? Smatra da ne bi bili zadovoljna ni »braća naša rimske věre« s ovakvim riječima: *staratelj, snabdjenje, vozpitanje, upotrebljenje, odsustvo, cjelj, paroh, brak, obitalište, sobstvenost, pritežanje, sveštenik.* Petranović smatra da bi to »većij razdor' uzrokovalo«. Zatim se pita: »I koja strana da popusti? Uvěren' sam' da remonštracie neby izostale. Što su stolětija utemel'ila, neda se tako lasno i uedanput' ukinuti«. Razum može uskoriti sloglu, ali se silom ne da ništa učiniti, jer za to treba vremena. Dotle pak, nastavlja Petranović, treba nastojati da se zapreke malo pomalo uklanjaju, da se narod na to književno jedinstvo pripravi, inače neće biti ništa od toga. To je njegovo duboko uvjerenje, a tako, veli, misli i »pametnija klassa kod' Rrvatâ«, pa citira iz Jugoslavenskih novina članak objavljen u broju 11, godine 1850:

»Netrěba stvar pretěrati i prenagliti se, već sterpiti se. Dub se neséče jednim udarcem; Rim nije sagrađen u jedan dan. Nam samo trěba, da se nam sjedinjenje i sloga kao zvězda prehodnica pred očima trepti, u srcih žive, pa ćemo se i neosětjajuć toga sve bolje približavati jedan drugomu. No to nemože biti, *ako nebudemo štovali tudje mněnje a narivali svoje*, već nam trěba raditi po rěčih Pavla Apostola: sve kušajte što je najbolje, toga se deržite«.

Pazio je pri prijevodu, veli, na duh jezika, ali još više na sintaksu »nego na sastavljaně ili okončaně poediny rěčij, što ovo poslědně nisam' nigda držao za tako važnu stvar', er' mnoge edne i iste rěči u narodu našem' drugačie se svršuju«, a ne može se reći da je jedno pravilno, a drugo nije. Misli da se jezik ne kvari ako se piše *obštij, sveštenik', zavěštaj* mjesto *obćij, svećenik', zavěćaj*.

Što se tiče tzv. etimološkoga ili fonetskog načina pisanja nije se, veli, još odlučilo što je bolje, »a to će dotle byti, dok se ednom' o pisanju neopredělе postojana pravila, byla ona osnovana na pravopisu slavenskom' ili na noviem' Gd. Dra Vuka Stefanovića«. A s obzirom na način pisanja Petranović se drži »onoga sloga, koj ednako udaléň od 'štila ony, koi u govornom' ezyku cělo neiscrpl'ivo bogatstvo i savršenstvo nalaze, i od' onoga našy Slaveno-Srbljakâ«, a to je takav slog »kakovyj uprav' doliči ne samo vysokom' dostojanstvu i važnosti predmeta, nego i sadašn'oj a i budućoj ... kul-

turi naroda našega«. Njemu će biti zadovoljstvo da njegov prijevod »mil'yj srbskij rod' *'od Pešte daž' do Černe gore'* lasno razuměti može«.[16]

Na kraju te rasprave dodaje Petranović na oko dvanaest strana najpotrebnije termine njemačke te ih prevodi srpskim jezikom, te navješćuje: »A naskoro bytće naštampan' i juridičko-nazyvoslovnyj rěčnik', u kom' će se sve te rěči, i iošt' mnoge druge, koe sam' ovdě izostavio, nalaziti«. Time je mislio na terminološki rječnik koji će se pojaviti 1853. godine.

Spomenuti pravni termini ili »zakonske rieči« u »*Pravdonoši*« rađeni su, uz ostalo, i »onako kako jih je ponajviše odobrilo slavjansko družtvo u Beču 1849«.[17]

To je dakle komisija što je trebala da izradi pravu političku terminologiju koja je sazvana u srpnju 1849. »da sastavi shodan pravoslovni i državnički nazovnik u svim slavenskim narječjima običnim i austrianskoj carevini«. Mjeseca kolovoza 1849. sastavljen je već bio odsjek za pojedina »narječja«, pa je tako izabran za »slovensko narječje« dr Matija Dolenc, dr F. Miklošič i M. Cigale, a za »hrvatsko-srbsko« S. Car, Vuk S. Karadžić, I. Mažuranić i B. Petranović, »ondašnji urednik državozakonskoga lista«. Kada ih je početkom rujna 1849. Mažuranić napustio, došao je na njegovo mjesto dr D. Demeter, »kojega je po dovršenoj radnji i razpuštenju odbora visoko c. k. ministarstvo pravosudja na predlog napomenutog odbora s početkom prosinca godine 1849. imenovalo i urednikom za štampanje hrvatske strane ovoga djela...«. Nije se, naime, mogla ostvariti želja da se »barem za hrvatsko i srbsko narječje sastavi podpunoma jednak nazovnik, jer srbski književnici privikli su nekim crkvenim i ruskim izrazima već natoliko, da se je bojati bilo, da bi se još za sada nagazilo na prevelik upor, ako bi ih sasvim odstranili, s druge strane pako budući da su sasvim proti duhu živućega jugoslavenskoga jezika, nisu se mogle primiti u hrvatsko narječje...« Stoga se smatralo korisnim da se Petranoviću »koji je osobito branio to mnijenje, ostavi na volju u srbsku stranu primiti sva ona odstupanja od izraza nagjenih po svimkolicim članovima odbora za shodne hrvatskom narječju, koja bi se njemu kao osobitom poznatelju tako zvanoga slaveno-srbskoga književnoga jezika činila za neobhodno potrebna«.[18]

Slično kao Steić, i Petranović smatra da jezik »ako se na dostojanstvo književnoga ezyka igda popeti ima, treba da se mnogo u prostraniem' krugu kreće, nego što e sadanyk ezyk', i, što se tiče težy predmeta i vyššij ponjatija, da strogo opredělenie izraze imati mora«.

[16] Nav. djelo. pogl. VII.
[17] Pravdonoša, 1851, br. 1.
[18] Juridisch- politische Terminologie, Beč, 1853, predgovor str. IV.

A tu određenost često ne može dati govorni narodni jezik, ističe Petranović, te kao primjer navodi Talijane koji su svoj književni jezik »opredělili« pomoću latinskoga, i Ruse koji su to učinili pomoću crkvenoslavenskoga, što sve daje njihovim jezicima i jezičnu određenost i jezičnu točnost.

Petranović zato uzima dosta »slavenskih« riječi, što mu Kuzmanić osobito zamjerava, a »tome nalazimo u znatnoj meri ključ u Kurcbekovu rečniku (Německi i serbskij Slovar na potrebu serbskago naroda — Deutsch und Illirisches Wörterbuch zum Gebrauch der Illirischen Nation in den K. K. Staaten, Wien 1791. Auf Kosten Joseph Edlen von Kurzbeck)«. Milivoj Pavlović navodi određene riječi iz toga rječnika koje i Petranović upotrebljava.[19]

U srpskom Terminološkom rječniku pretežno nalazimo dio istih termina kao i u hrvatskom dijelu, ali ima i razlika: mjesto *bližerodstvo,* kako nalazimo u hrvatskom dijelu, u srpskome je *majorat,* prema hrvatskom *tvornica* u srpskom je samo *fabrika,* prema *sitnar* (u značenju *Krämer)* u srpskom je *grošićar* i *ćivta,* prema *roba* je *espap,* mjesto *mjestodržac* u srpskom je *naměstnik,* mjesto *oružanstvo, oružništvo* u srpskom je dijelu *četništvo,* mjesto: *po uredu, iz uredske dužnosti* u srpskom je: *po uredu, zvanično,* mjesto *kotar — srez,* mjesto *vlastnik, vlastnica — sobstvenik', sobstvenica,* mjesto *najmiti što — uzęti pod kiriju, kotarski sud — srezkij sud, spisnik (spisilac) — aktuar' (spisivatel'), zabilježiti — predbiléžiti,* i sl. U hrvátskom dijelu dolazi redovno prefiks *su* u srpskom *sa,* ali ne dosljedno.

Ipak tekst za pojedine pojmove u »Pravdonoši« i spomenutoj knjizi »Juridisch-politische Terminologie« nije sasvim identičan. Za pojam *Ehrebeleidigung* Pravdonoša ima riječ *naruženje,* dok Terminologija *uvreda časti* u hrvatskom i srpskom dijelu, za *Ehebruch* je *preljubodinstvo* u Pravdonoši, a *preljub, preljubočinstvo* u Terminologiji, *Schuld* je *krivina* za Pravdonošu, a *krivnja* za Terminologiju; *Kreis* je kotar, a *okružje, okružie* za Terminologiju; *Prozess je za Pravdonošu parba,* a *parnica* za Terminologiju; *Gegenüberstellung* je *suočitba,* odnosno *suočba; Eheverlobniss* je *vieritba* za Pravdonošu, a *zaruka* za hrvatski dio i *věritba* za srpski dio Terminologije; *Aufgeboth* je *napovied,* hrvatski dio Terminologije ima: *napovijed,* a srpski *navěštaj* i *napověd; Vormund* je *tutor* u Pravdonoši, a *tutor, zakrilnik* u hrvatskom dijelu Terminologije, odnosno samo *tutor* u srpskom dijelu; *Brandlegung* je *upalidba,* odnosno *palidba, palikućtvo* u hrvatskom dijelu Terminologije, i *palidba* u srpskom; *Verleumdung* je *potvora,* odnosno *klevetą, ogovaranje, opadanje* u hrvatskom i srpskom dijelu Terminologije; *Strafe* je *kazan, pedipsa,* odnosno *kazan* za hrvatski i *kazn'* za srpski dio Terminologije. *Schriftführer* je *perovodja* za Pravdono-

[19] M. Pavlović, Saradnja Vuka Stefanovića Karadžića na terminološkom rečniku iz 1853. god., Filologija 4, Zagreb, 1963, str. 135.

šu, a *spisnik (spisilac)* za Terminologiju, *vormerken — predbilježiti* za Pravdonošu, a *zabilježiti* za Terminologiju, *Zuwachs* je *priraštaj* za Pravdonošu, a *umnoženje* za Terminologiju, *Pfand* je zalog za Pravdonošu, a *zaloga* za Terminologiju, *Vorrecht* je *prednost* za Pravdonošu, a *preimućtvo* za Terminologiju.

Termini se dakle u Pravdonoši i u Terminologiji ne slažu sasvim. Iako je, vjerojatno, pri određivanju naziva u Pravdonoši Petranović imao važnu riječ, ipak su odlučivali i drugi, a u Terminologiji je bilo također više članova.

Kao što se može primijetiti, u Pravdonoši se nalaze pojedini termini kojih nema u hrvatskom dijelu Terminologije, pa su neki od njih iz Pravdonoše prešli i u opću hrvatsku upotrebu, dok su neki napušteni. Tako su *naruženje, preljubodinstvo, krivina, parba, okornost, zazov, dokaznica* i mnoge druge nestale i ne upotrebljavaju se više, ali su neki termini iz Pravdonoše ostali, a prijedlozi iz Terminologije napušteni. Tako je ostao *perovođa, predbilježiti, prištaj* (uz prirast), *zalog, prednost,* kako je donio Pravdonoša, a nestale su riječi što ih za te pojmove nalazimo u Terminologiji: *spisnik (spisalac), zabilježiti, umnoženje, zaloga, preimućtvo.* Pri tom napominjem da sam pregledao tek manji dio termina što se nalaze u Pravdonoši i u Terminologiji.

Svrha je svih tih terminoloških radova bila da se što prije dođe do narodnog jezika u sudstvu i u javnoj upravi, jezika koji bi zamijenio talijanski, odnosno koji bi mogao naporedo stajati uz talijanski. O tome se pišu rasprave, o tome se diskutira u spomenutom pravoslovnom listu, izdaju se praktične knjige s određenim hrvatskim uzorcima za sudske podneske, a prevode se i pojedini zakoni na hrvatski jezik.

4. Šezdesete godine prošlog stoljeća znače nov poticaj i za uvođenje hrvatskog jezika u javni život u Dalmaciji. Već na prvoj sjednici Dalmatinskog sabora u Zadru, 9. travnja 1861, postavlja Pavlinović zahtjev da svatko može svoje govore u saboru držati i na hrvatskom jeziku, kao i da se saborski izvještaji tiskaju na talijanskom i hrvatskom jeziku.

»Narodni list« (»Il nazionale«) od 1. ožujka 1862. god. svesrdno podupire akciju za uvođenje hrvatskog jezika u javni život Dalmacije. »Pitanju, je li nastalo vrieme da se počnu izvršivati zakoni o narodnom jeziku na sudovih, mi smo odgovorili da jest, i da ako se ne može uvesti posve na mah, može se barem započeti«.[20] List se nada da ta njihova »poučavanja i ponutkovanja« neće ostati nekorisna te da će svaki pravi rodoljub poraditi da se ona što prije ostvare, jer »ko zapušta svoj jezik, taj zapušta sam sebe.«

U tom svom nastojanju doživljavali su i otpor: »Nego se nenarodnjaci i njeki činovnici složiše, pa našim priekorom, našem mo-

[20] Prilog k Narodnom listu, 1862, br. 75.

ljakanju oni jednu te jednu: nismo još dozreli; nesreća je, al nismo mu vješti, nemogu sve iznenada smetnuti ustarane narode; pravo imate, al se obazrite oko sebe, tko će vam suditi? tko će vam djecu učiti? polako, polako, sve će vam se dati s vremenom«.[21]

Pisac članka takva oklijevanja i suprotstavljanja odbija oštrim riječima, ne prihvaćajući njihove misli o tome kako »nismo još zreli.« Zato »tko god inače bude činio, mi ako mu i nećemo odreći domoljublja, pravdoljublja i slobodoumlja, posumnjati ćemo o njegovu narodnom znanju, reći ćemo mu da je krnjasti zastupnik, i da ljubi sebe samoga mnogo više nego svoj narod«.[22]

U to je vrijeme godine 1862. Božidar Petranović izdao djelce »Ručna knjiga najnuždnijih pravdoslovnih riečih, izrekah i obraznicah« u izdanju zadarskog knjižara Demarchi-Rougier. Na listu pred naslovnom stranom stoji naslov: Rieči i izreke (Vocaboli e frasi), a iza naslovne strane: Terminilogia e formole giuridiche, Nazivnik i obraznice pravdoslovne. Zatim slijedi: Manuale di vocaboli, frasi e formole giuridiche di prima necessità.

Od str. 1—91 nalazi se Rječnik u kojemu su na prvome mjestu talijanske riječi iza kojih dolaze domaći nazivi i njemački prijevod, npr.:

abbreviare — pokratiti, — tim, abkürzen; — il termine, pokratiti rok, die Frist
abbitudine — navada, Gewohnheit
abolire — ukinuti, — nem. ukidati, — dam, aufheben
abortire — pometnuti, izvrći, die Leibesfrucht abtreiben
abborto attenato — pokušano pometnuće, versuchte Abtreibung
der Leibesfrucht, — procurato — uzrokovano pometnuće, Abtreibung
abuso del potere d' ufficio — zloporaba uredovne vlasti, Missbrauch der Amtsgewalt
accessione — priraštaj, prirast, Zuwachs, — naturale, priraštaj naravski, natürliche Zuwachs, — arteficiale, umjetni, künstlicher acquisto delle proprietà per —, stečenje vlasništva priraštajem, Erwerbung des Eigenthums durch —
detenere — držati, žil, inhaben
detenuto — zatvorenik, uznik (uapšenik), Verhafter
detentore — držac, (g. držca), Inhaber
detenzione — držtvo, Inhabung
dettare — u pero kazivati, dictieren
disciplina — zapta, karnost, Disciplin
estero — inozemac, Ausländer
cs ero (stato) — inozemstvo, Ausland
giudice — sudac, sudija, Richter
inesatto — netočan, neizpravan, unrichtig
interessato — dotičnik, Betheiligter
possesione — posjedstvo, Besitzthum
presunzione — predmnieva, Vermuthung
pretensione (credito) — tražbina, iskanje, Forderung
pretesto — izlika, izgovor, Vorwand
requisitoria — zamolnica, Ersuchsschreiben
rifiuto — uzkrata, Verweigerung
udienza — utočište, Tagsatzung
venditore — prodavalac, prodavatelj, Verkaufer
voto — glas, odvjet, mnenje, Stimme, Meinung.

[21] Prilog k Narodnom listu, 1863, br. 91.
[22] Nav. djelo, 1863, br. 91.

U toj »Ručnoj knjizi« B. Petranovića ima i odstupanja od termina što ih je unosio u srpski dio »Politisch-juridische Terminologie« iz 1853. Dok je u Terminologiji za pojam *abbitudine* uzeo riječ *obyčaj', navada* u Ručnoj knjizi 1862. ima *navada,* a tako i u nekim drugim riječima. Usporedio sam ih tek nekoliko i našao neke promjene između riječi iz 1853. i 1862:

abortire — izbaciti, pobaciti, izvrći plod iz utrobe: pometnuti, izvrći
abborto attenato — izbačenje, pobačenje ploda iz utrobe: pokušano pometnuće
abuso del potere d'ufficio — zloporabl̃ně urędovne moći, zloporaba uredovne moći (u hrvatskom dijelu Terminologije je: zloporaba uredovne moći)
detentore — držalac', imalac': držac (gen. držca), a u hrvatskom dijelu Terminologije: držac
detenzione — držaně, imaně: drštvo (u hrvatskom dijelu T. drštvo)
dettare — diktovati: u pero kazivati
estero — inozemac', inostranac', tuđozemac': inozemac
estero (stato) — inozemstvo, inostranstvo: inozemstvo
interessato — učestnik', koga se što tiče: dotičnik
possessione — pritežaně: posjedstvo (hrvatski dio T. posjedstvo)
presunzione — predmněvaně, predmněva: predmnieva (hrvatski dio T. predmnjeva)
pretensione (credito) — iskaně: tražba, iskanje
pretesto — izgovor': izlika, izgovor
requisitoria — moľenica: zamolnica (u hrvatskom dijelu T. zamolni dopisi)[23]

5. Ante Kuzmanić nikako nije bio zadovoljan tom Petranovićevom knjižicom te ju je oštro napao u *La voce dalmatica* br. 41, 1862. odbacujući je i ističući kako to djelo nije njegovo, nego nekih književnika koji su se sastali u Dalmaciji da stvore pravu terminologiju, među kojima je Petranović bio tek jedan član. Oni su je sastavili uz pomoć ministarstva te je tiskali i razaslali pa je i njemu predan jedan primjerak od vlade kao uzorak koji treba slijediti u provođenju službenih akata. Kada je Kuzmanić bio urednik lista »Pravdonoša«, služio se njome iako protiv volje, ali se morao prilagoditi ne mogavši tada, pritisnut mnoštvom poslova, misliti na stvaranje novih termina.[24] Kuzmanić je nezadovoljan što je Petranović izdao to djelo samo pod svojim imenom i što termini ne zadovoljavaju. Zato je smatrao da ne treba još uvoditi takve termine u javni život i o tome pisao u »Glasniku dalmatinskom«.

»Narodni list« je protiv takva Kuzmanićeva stava: »Pitamo sad mi, da nam Glasnik pokaže, jeda li je tko do sada u Dalmaciji toliko se borio, perom to se zna, koliko mi za narodni jezik, za narodni običaj, za narodno odgojevanje? Jeda li Glasnikov urednik, kada je pobjegao ispod narodne lipe pak zapuštio »Pravdonošu«, i prišao listu »La voce dalmatica«?[25] Kuzmanić bi htio da »malko po malko, ko-

[23] Od str. 95. do kraja, do str. 124, uvrštene su Obraznice (Formole).
[24] La voce dalmatica, 1862, br. 41.
[25] Prilog uz Narodni list, 1864, br. 75.

liko se god može, javno naš jezik uporavljamo«, a to isto što kaže Kuzmanić doista »mi sveudilj radimo, ovo je naša težnja«.

Uvrijeđeni Kuzmanićevim člankom oštro mu predbacuju: »Sad nam je reći Anti Kuzmaniću, da ako nezna drugačije pisati o političkih stvarih, da se politike prodje; da se drži živinskih stvari, o kojih bi reći da se dosta bavio i glavu razbijao; jer njegova smućena pisma veće su vriedna pomutiti pamet njekoim štiocem, nego ju razbistriti«.[26]

Kuzmanić napada Petranovićev spomenuti rječnik termina te se posebno obara na termine: *pometnuće, izmetnuti diete, izmet, izmetak, izbivenje* i dr. Oko toga vode se polemike, pa tako, npr., J. Granić brani Petranovićeve termine ističući kako su i neki stariji dalmatinski pisci upotrebljavali iste takve riječi, pozivajući se na Andriju Kačića i Pavlovića-Lučića.[27]

U polemici se međusobno optužuju i zbog jezika kojim su takve polemike pisane. Češće odbijaju Kuzmanićeve prigovore, pa dok su njegovu prigovoru u rečenici »Zasjedoste za učiteljski stolac« mogli odgovoriti s pravom da su u toj rečenici upotrijebili *stolac* u prenesenom smislu, nisu našli dovoljan razlog obrane protiv drugog Kuzmanićeva prigovora: što su, naime, u »Narodnom listu« napisali *»znadu našega jezika«*. Kuzmanić im prigovara zbog nepravilnosti, a njihov odgovor da se takav akuzativni oblik može naći i u narodnim pjesmama nije opravdan (citirali su pjesmu: Al'on skida zlatna šestoperca — Tad izvadi mača zelenoga — onda pusti vjetra studenoga). S druge strane Kuzmanić opet nije imao pravo što je prigovorio suradnicima »Narodnog lista« što upotrebljavaju prijedlog *o* u naslovu zakona, dok je on htio talijansko *intorno, circa* da se prevodi sa *tičući se*.

Kuzmanić je vrlo ljut što je Petranović u svom rječniku upotrijebio i termin *vojvodstvo*, te osuđuje takav postupak: »A kamo županije s' Velim županima? Neka jih tamo s' one strane Velebita; amo je sve zgolja *Slovinski;* jer to hoće svega i svašta. Nego ja bi prije rekao da je tu posridi sèrbsko maslo; Jer Vojvodstvo i Vojvodina sèrbsko je«. Takav izbor riječi Kuzmanić odbija jer »meni ono sèrbstvom zapahiva; ja ga neću, kao što neću ni Matice sèrbsakate, ni Slovinstva; jer mi Hèrvatstvo zadušiva.«[28]

Suradnicima Novog lista, »mikavcima je lakèrdija gèrdja od spèrdnje; jer iz te lakèrdije Splitski okoliš *Vojvodstvom* i *Vojvodinom postaje*. Neka se po drugi put usude onu načimbu na vidik izniti, pa će biti tèrke oko vode Kèrke«.[29]

[26] Nav. djelo, 1864, br. 75.
[27] Nav. djelo, 1862, br. 71.
[28] Glasnik dalmatinski, 1864, br. 24.
[29] Nav. djelo, 1864, br. 24.

Iz tih razloga smatra da se takav jezik i da se takvi termini još ne mogu uvoditi ni u sud ni u škole, jer takav jezik i terminologija nisu dobri: »mi još jezika onako neispekosmo, da bi mogli ono raditi, što Italijanci rade«. »Graja je« na jezik u prekovelebitskoj Hrvatskoj jer je to nedovoljno razumljivo u Dalmaciji, a »Rieči i izreke« B. Petranovića »ne valjadu«, pa zato još ne postoji izgrađena terminologija za sudske i javne poslove. Župnici po Dalmaciji neće biti takve lude »da proždru što god im se pruži«, jer su riječi iz Petranovićeva rječnika i nerazumljive i nepravilno napravljene. Uostalom ni srijemska županija neće da primi jezik kakav se govori u Zagrebu, a ako ga oni neće, »zašto da mi torbu nosimo, te da svoje pregorimo porad nike umišljene sloge, koja je na pèržini utemeljena?«

Zato, »dostojanstvo naše ište da odbijemo od naših učilištah svaku knjigu, koja nije napisana našim hèrvatskim jezikom i da se i sami staramo oko naše književnosti, i da radimo kako god se sad može«.[30] Nema još ni »cigloga jednoga učenjaka, koji bi to umio isporaviti; štaviše, nemamo ni knjigah za to, osim nekoliko sèrbskih, koje su nedovoljne, i s kojima se naš jezik nepodudara«, zato treba raditi polagano, treba se dogovoriti, a »ne da služački i ludo primamo i poštujemo što god nam Sèrbi poklanjaju«.[31]

Osim toga, veli, mnoge su riječi krivo oblikovane, zaustavljajući se posebno i na pridjev *rastrojen*, kako ga krivo upotrebljava Petranović, odnosno Narodni list, u značenju *organizirano*. Smisao je, veli, baš obratan, jer *rastrojeno* znači upravo »neorganizirano«, što se može zaključiti i po prepoziciji *raz* »upravo onako kao u *razčiniti* (disfare)«. Za taj pojam trebalo bi upotrebljavati riječi: *ustrojeno, organizirano, ustrojiti se, organizirati, ustroj, organizam, ustrojen, organiziran*. No i ta riječ nije sasvim adekvatna, završava Kuzmanić svoja razmišljanja o njoj, jer *ustrojiti* zapravo znači *štaviti kožu*. Zato smatra da bi bilo najbolje za gornji pojam reći: *izraditi osnovu*, a ako ni to nebi bilo dobro, neka se nađe što bolje, ali nikako ne *rastrojiti*.

Kuzmanić ni kasnijih godina ne odustaje od svojih principa u vezi s uvođenjem narodnog jezika u javni život zbog nedovoljno izgrađene terminologije. Tako mu još 1869. (br. 21) prigovaraju što ih je nepravedno kritizirao i nazivaju ga »vladinim jezikoslovcem, jer je svoj prigovor tiskao u listu »Il Dalmata«. Kuzmić se, vele, »sve jednako jarani s najljućimi protivnici našega jezika i kad se radi o njegovu službenom poslu u jezičnoj struci«. Pisac bi htio »da i najtupljega tvrdoglavca« uvjeri kako Kuzmanić nema pravo u svom postupku, ni načelno, ni konkretno u svojim jezičnim postupcima u

[30] Nav. djelo, 1864, br. 58.
[31] Nav. djelo, 1864, br. 68.

prijevodu nekih zakona. Naprotiv, ono što se piše u »Narodnom listu« mogu lako razumjeti i Hrvati i Srbi po Dalmaciji »i po cielom bielom svietu gdje jih god ima«.

Kuzmanić je u odbijanju da se narodni jezik uvede u javni život u Dalmaciji ozbiljno pretjerao, svojim preradikalnim stanovištem kočio je zapravo rad narodnjaka. Dok je on tako ustrajao u svom negativnom stavu prema tom jezičnom važnom pitanju, narodnjaci i Matica dalmatinska izdavali su praktične knjige i prijevode važnijih zakona na hrvatski jezik.

6. Matica je dalmatinska 1868. izdala »Ručnu knjigu za občinare, za občinske upravitelje i perovodje« u nastojanju da se, uz brigu oko narodne prosvjete, pripremi put hrvatskom jeziku i u javne urede i sudove.

Knjigu su napisali S. I. i K. Lj., tj. Stjepan Ivićević i Kažimir Ljubić, a obuhvaća četiri dijela: na prvome je mjestu Občinski Pravilnik za Kraljevinu Dalmaciju, str. 4—71. Drugi dio sadrži: Izbori. Pravilnik za občinare kraljevine Dalmacije, str. 72—90. U trećem su dijelu: Dodatci: A. Oznanjenje vladino 30. ožujka 1836. br. 2573——908, kako se uzderže putovi, str. 91—93; B. Postupak za štete poljske u ozn. v. 3. ožujka 1836. Br. 3416—1085. C. Šumarski zakon od 3. prosinca 1852. uveden i stavljen u život u Dalmaciji sa cesarskom poveljom od 27. ožujka 1858. D. Oznan. namjest. 3. ožujka 1858. Br. 4105—847 o mjerah. E. Pravilnik o službinčadi izdan okružnicom namjest. 24. kolovoza 1854. F. O konacih vojnika ... i druge naredbe i upute zakona. G. O vorspanu: I Okružnica vladina 30. svibnja 1832. H. Privremeni naputak za izvršenje zakona o novačenju, izdan s oznakom namjesničtva 10. prosinca 1858. I. Zakon i obrti. J. Pravilnik 15. travnja 1808. Proveditura Dandola o lovu ribe (ribanju). L. Naputak čaušem izdan vladinom odlukom 1. rujna na 1856. Četvrti dio sadrži Obraznice: Oglas i Zaključci. Knjiga ima 244 strane.

Godinu dana kasnije, godine 1869, izdao je K. Ljubić knjigu: »Perovodja občeni Hrvatski, to je zbirka oglednicâ svakovrstnih, družtvenih i trgovačkih; trgovačkih razbroja; pravničkih pisama, uredovih spisa, za urede državne, občinske i svećeničke, za stranke i oblasti; k tomu kazalo, po slovu i po predmetu, i riečnik neobičnijih naziva«, Zadar, 1869. Bila je to veća knjiga od 505 strana.

Ante Šimonić, rođen 1834. u Šibeniku, bavio se pravnim naukama iako nije nikada završio pravne ispite. Služeći u sudovima kao kancelarijski službenik, na kraju je bio promaknut za upravitelja pomoćnih ureda, a uređivao je i pravnički list »Pravo«. Naročito se zanimao i za pravnu terminologiju. Iz Narodnog lista 1872, br. 96 možemo čitati da je Ante Šimonić »razdao ... ovih dana sliedeće pismo s plemenitom namjerom da se i u našoj pokrajini zasnuje

pravnički list«, te list priopćuje Poziv, u kojemu možemo čitati i ovo: »Koje s toga, koje pak obzirom i na važnu okolnost što se nabrzo očekiva i kod nas zamašnih u teoriji i praktici sudbenih preinaka, doljepotpisani scieni da bi izdavanje pravničkog lista bilo ne samo sadašnjoj dobi i svrsi veoma shodno, nego i narodu našem od nemale koristi.« Budući urednik smatra da je potrebno naši ljudi »u praktičnoj porabi jezika našega boljima vježbaju donoseći obrazloženih odsuda, kažnjivih razprava, odluka i t. d. napisanih izborno u hrvatsko-srpskome jeziku ili s tudjih jezika pravdenih« a držeći se »od prilike pravca, kojim udario bješe naš prerano žalibože prestavši PRAVDONOŠA«.

Nakon prestanka izlaženja »Pravdonoše«, godine 1852, dr Ante Bersa pokrenuo je u Zadru novi pravnički časopis »*Sudnica. L'Aula*«, koji je izlazio 1868. i 1869. u Zadru polumjesečno na osam strana, u dvostupačnom slogu na hrvatskom i na talijanskom jeziku. »Časopis se držao više na stručnom području, te nije dovoljno oštar i povezan s tadašnjom narodnom borbom protiv tuđinštine.«[32] Ali uskoro, s brojem 24. od 15. prosinca 1869, časopis prestaje izlaziti.

Spomenutom Šimuniću uspjelo je da u Zadru pokrene časopis »*Pravo*« koji je izlazio na 32 strane, a pisan je bio samo hrvatski. Prve je četiri godine izlazio u Zadru, a s premještajem njegova urednika u Split, prelazi tamo i list, gdje je izlazio do godine 1883, kada se spojio sa zagrebačkim »Mjesečnikom«. Časopis »Pravo« je oko sebe okupljao i suradnike izvan Dalmacije te je »izvršio značajan utjecaj ne samo na našu pravnu praksu, nego i na razvoj znanosti kod nas«.[33]

Još prije pokretanja lista »Pravo« radio je Šimonić na svojoj knjizi »Tumač talijansko-hrvatski za činovnike« koja je izašla 1872. u Zadru.

Na odborskoj sjednici Matice dalmatinske 1872. raspravljalo se i o Šimonićevu rječniku, na kojoj se konstatiralo da je Šimonićev rječnik u načelu dobro napisan, »nu take radnje nikakov pojedinac ne može savršeno izvesti; a neradi se tu o jeziku običajnom, kojemu se gradivo nahodi jali u živom govoru, jali u vrstnijim spisateljim; nego se radi o jeziku još podpuno nestvorenu i utvrđenu, te nedostatak vještaci popunjaju svojim tvaranjem«.[34]

Tako ni rječnik Šimonićev, iako je dosta dobar, nije bez pogrešaka, smatraju članovi Matice dalmatinske te navode i neke zamjerke, koje donose:

[32] Vj. Maštrović, Razvoj sudstva u Dalmaciji u XIX stoljeću, str. 84.
[33] Nav. djelo, str. 84.
[34] Narodni list, 1872, br. 34.

pojmu *abbinare* odgovara termin *prijediniti*, a ne: sdružiti
abboccamento — dogovor, a ne sastanak
accennare — zaznačiti, a ne: naznačiti
accesso — pristup, a ne: dostup
aquedotto — vodovod, a ne: vodotoč
adiacenza — pristojište, a ne: okolica
bachicoltura — bubarstvo, a ne: gojenje svilenih buba
bacologia — buboslovje, a ne: bubarstvo
beccamorti — ukopnik, a ne: greboder
bollo — (marca) — biljegica, a ne: biljegovka
cavalcabile (strada) — čavljenjak, a ne: jezdiv put
decrizione — opis, a ne: popis
specifica — popis, a ne: izbroj
spodestare — razvlastiti, a ne: izvlastiti i sl.

Nakon takve ocjene Šimonićeva rječnika Matica mu je postavila neke uvjete prije nego je prihvatila knjigu za tisak: treba da pisac Matici dozvoli da djelo popravi i popuni te da Matičin odbor izabere pododbor koji će rječnik popraviti i dopuniti te podnijeti književnom odboru svoje mišljenje. U pododbor su ušli Ivan Danilo, Ivan Vrankpvić i Kažimir Ljubić. Čini se da je sve išlo brzo, jer se Šimonićev »Tumač talijansko-hrvatski za činovnike« pojavio iz tiska iste godine 1872.

Isti je Šimonić godine 1874. preveo s njemačkoga na hrvatski knjigu J. Kaserera »Primjeri spisâ o postupku u sitnicah po zakonu 27. travnja 1873.«

Kažimir Ljubić napisao je — kako je rečeno — u zajednici sa Stjepanom Ivićevićem godine 1868. »Ručnu knjigu za občinare«, ali se ona već razgrabila, pa se ukazala potreba da se izda slično djelo, ali je pisac nije htio tek pretiskati, jer bi tako zastarjela i bila nedovoljna, nego ju je proširio. Tek »uporabom najbolje se zakoni razjasnuju i tumače, misao njim se shvaća, dok čuje se kud koji propis smjera, dokud zahvaća, pod čiju li oblast što podmeće. Takovo tumačenje nahodiš u odlukah i rasudah starijih oblasti. Treba dakle tih odlukah i rasudah umetnuti u »Ručnu knjigu«, ako hoćeš da ti se občinski zakon bistri; a tko ga u starijoj nije bilo«. S takvom se koncepcijom proširenja složila i Matica dalmatinska,[35] pa se povećana knjiga i pojavila 1878. pod naslovom (Nova) Ručna knjiga za občinske upravitelje uz Pravilnik i Izborni Red občinski. Sbirka Rasuda i Odluka, Zakona carevinskih i zemaljskih, Naredaba i Oglednica«, Zadar, 1878.

»Narodni list« donosi u svome 70. broju godine 1879. članak »Pogled na hrvatsku književnost u 1878«, što je prenesen iz zagrebačkoga »Obzora« u kojemu se veli da je Matica u Zadru izdala knjigu za občinske upravitelje od Kažimira Ljubića, a u Rijeci da je izdao o svom trošku Ivan Jurašić »slično, al mnogo obsežnije djelo »Narodni hrvatski odvetnik ili savjetni priručnik« za sastavljanje pogodaba ili ugovora i drugih zakonskih pisama, molba, i t. d. Pisac

[35] Narodni list, 1873, br. 13.

napominje kako se ovo »djelo dade... jednako rabiti u Hrvatskoj i u Cislantaniji, pošto se obazire na naše i na austrijske zakone — samo da je nešto ispravnijom hrvaštinom pisano«.

7. Pored spomenutih izlazile su u Zadru i druge knjige koje su promicale upotrebu narodnog jezika u sudstvo i upravu ili u obliku priručnog rječnika ili u obliku prevedenih zakona i uputa, ali one već prelaze okvir ove radnje.[36]

Čitavu je tom nastojanju težnja da se narodni jezik uvede u sudstvo, upravu, škole, u javni život u Dalmaciji, pa im je svrha praktična, a ne u prvome redu teoretsko-jezična. Trebalo je dakle prodrijeti u javni život narodnim jezikom, bez obzira je li on još u svim pojedinostima za to najpogodniji ili ne. Nazrijevali su se i prvi uspjesi, ali je do pune pobjede još bilo prilično daleko.

Godine 1862. omogućeno je da se kaznene rasprave protiv »slavjanskih stranaka« imaju voditi na »slavjanskom jeziku«, a na tom jeziku objaviti i osudu. Kako bi se to provelo u djelo, trebalo bi da taj jezik poznaju i suci i branitelji, ali tek koliko je moguće. Sudovi treba da primaju i podneske na hrvatskom jeziku, pa se i rješenja strankama treba da izdaju na istom jeziku. To su bili prvi uspjesi koje su proširivali narodnjaci u »Narodnom listu«.

Godine 1866. donesena je odluka u vezi s ministarstvom pravosuđa koja veli da se »nítko odesele ne prima u stalne službe državne u Dalmaciji, ako ne dokaže, da temeljito zna jezik italijanski i ilirsko-dalmatinski, i to pred naročitim Povjerenstvom, koje se u tu svrhu ustanovljuje kod c. k. Namjesništva«.[37]

U to vrijeme narodni jezik ulazi sve više u kotarske sudove, ali se uredbe tumače i na štetu hrvatskoga jezika. Izdaju se i dalje naredbe, kao ona 1869, kojim hrvatski jezik prodire i u upravu, te se upotrebljava uz talijanski. Iste se godine pojavljuju još neke naredbe koje bi se imale odmah primijeniti ako službenici znaju hrvatski, ali najkasnije do 1. ožujka 1871. Ali kako su i te naredbe bile nepotpune, nastaju opet teškoće u provođenju, izdaje se nova naredba godine 1872, a iz teškoća koje su kasnije nastale izlazi kao pobjednik Bulat koji je u parlamentu uspio odbiti namjere protivnika, pa je u literaturi taj zakon od 25. svibnja 1883. poznat pod imenom »Lex Bulat«. Ni tim zakonom nije konačno riješeno jezično pitanje sudovanja, te nakon 1909, kada izlazi zakon o unutrašnjem i vanjskom poslovanju u sudstvu i upravi, dolazi do konačnog svoga rješenja godine 1912. Tada je naredba o uvođenju hrvatskog jezika u sudstvo i upravu stupila konačno na snagu i time je bilo riješeno jezično pitanje. »Svakako ta stogodišnja borba, napose u drugoj vremenskoj polovici, dokazuje, da je sudstvo bilo prvi povod i prvi

[36] Vj. Maštrović, Razvoj sudstva u Dalmaciji, str. 84. i dalje.

[37] Jezično pitanje, Hrvatska rieč, Šibenik 1907, br. 171, str. 2, cit. prema Maštrović, Razvoj sudstva, str. 85.

uspjeh u uvođenju onog jezika u vanjsko i unutarnje sudovanje u Dalmaciji, koji naš narod razumije«.[38]

Toj pobjedi narodnog jezika u sudstvu i javnoj upravi dali su jak impuls i spomenuti terminološki prilozi od Pravdonoše do kasnijih radova na tome polju. Pokazavši kako u hrvatskom jeziku postoje termini i postoji jezik kojim se može sudovati, mogli su narodnjaci lakše ostvariti svoje narodne i političke ciljeve.

III

8. Zadarskom jezičnom krugu bliz je Đuro Augustinović i zbog toga što je boravio kao liječnik u Zadru i okolici, odnosno što je u Zadru izdao više svojih filoloških djela. Taj liječnik, medicinski pisac i filolog doktorirao je na temelju kratke topografske anatomije koja u prvome dijelu donosi uz njemačke i latinske i hrvatske anatomske nazive, a njegova knjižica, koja je izašla 1844. u Beču, predstavlja prvi sistematski pokušaj naše medicinske terminologije. Knjižica obasiže 48 strana, od kojih je 28 paginirano, a ostale su bez paginacije, s ovim naslovom »Dissertatio inauguralis sistens brevem conspectum Anatomiae topograficae cum adnexa terminologia anatomiae illyrica«. Dr Ivan Dežman u svom »Rěčniku lěčničkog nazivlja« godine 1868. napominje u predgovoru o tom Augustinovićevu djelu ovo: »Uvidiv potrebu takvoga nazivlja htio je dr Augustinović god. 1844. u svojoj razpravi za postignuće doktorstva, bar početi pripravljati materijal za takvo dělo, te je dodao anatomičnim izrazom i hrvatske prěvode, ali nije žalibože u njoj ni sve kosti izbrojio. I tako osta taj prvěnac nedočet«.

»To je prvi sistematski pokušaj naše medicinske terminologije, zasnovan na dobrom štokavskom jezičnom osjećaju (npr. »svijačice« i »pružačice« za *flexores i extensores*)«.[39]

Prvu našu iscrpnu medicinsku terminologiju nalazimo u »Rěčniku lěčničkog nazivlja«, što ga je izdala Jugoslavenska akademija 1868. iz koje se vidi kako se malo gojila liječnička terminologija: »Nijedna se struka znanosti u nas Hrvatov dosad tako malo gojila nije, kako baš lěčništvo, akoprem se lěčništvom skoro svaki čověk zanimlje. Pitaj me uzrok tome neradu? Evo ti ga: Nit je u nas kakve škole za lěčnike, nit za vidare, pače i primalje nam se u tuđih pokrajinah na zemaljske troškove odgajaju; nema u nas ni porodišta, ni nahodišta, a ono malo ludnic (bog im se smilovao) i bolnic, što ih imamo, većinom u tuđih ruku. K tomu i druga nevolja, što je polovica lěčnikov tudjega porěkla. Ako i jest u njih dobre volje, slabo ti ga oni pristanu uz nas, jer dobniji čověk težko će vatrom mladosti prionuti uz tudju knjigu i jedva će naučiti toliko hrvatski, da uzmogne s bolestnikom se razuměti.«

[38] Nav. djelo, str. 90.

[39] K. Krstić, Augustinović Đuro, Enciklopedija Jugoslavije, sv. I.

Ako se sve to ima u vidu, primjećuje dalje dr Ivan Dežman, »uza takve i tolike nevolje ne čudi se nitko, ako dosad hrvatska lěčnička knjiga světla božjega ugledala nije. Bilo je možebit takvih lěčnikov, koji su iz ljubavi prema narodu i znanosti htěli koju lěčničku napisati, al uvidiše umah, da se tuj i velikom mukom malo postići može: nestajalo im je onoga, bez čega se knjiga razumno pisati nemože, nebijaše lěčničkog nazivlja«.[40]

Sedam godina nakon toga Dežmanova Rječnika izdaje Ante Kuzmanić svoje djelo »Šezdeset učenjah iz primaljstva za primalje«, s dodatnim rječnikom »Tumačenje poglavitih ričih i nazivah u ovoj knjizi upotribljenih« (str. 1—253, i 255—301). U predgovoru i sam spominje da mu je dužnost »spomenuti da sam ričih uzeo iz Ričnika ličničkoga nazivlja, na svitlo izdana od likara Ivana Dežmana; u kojem dilašcu ima i onih, što sam ja pervi naveo u mojim likarskim sastavcima priko »Zore Dalmatinske« i »Pravdonoše« proglašenim« (str. XIV).

Kuzmanić je u »Zori dalmatinskoj« objavio više medicinskih članaka, te je i njegov članak o »epidemiji kuge u Splitu godine 1348« valjda prva povijesno-medicinska radnja na hrvatskom jeziku«.[41] Budući da je prvi ili među prvima pisao o temama iz medicine, razumije se da je i među prvima morao upotrebljavati ili stvarati i nove nazive.

To je jedna od prvih knjiga na hrvatskom jeziku o toj tematici.[42] Djelo je Kuzmanić posvetio »Presvietlom Gospodinu Mihovilu Milkoviću, naučitelju likarstva i vidarstva, c. k. namistničkom vićniku, zdravstvenom izvistitelju pokrajinskom, upravitelju primaljske nastave zadarske, izvèrsnom ljubitelju nauka i prosvite«, a napisao ga Kuzmanić, »c. k. doslužni profesor primaljstva«.

U »Pridgovoru« govori o tome kako je već odavno htio sastaviti takvu knjigu: »Kao profesor primaljstva ja već odavna namislih sastaviti na našem hèrvatskom jeziku jednu knjigu za naše primalje, a ima već više godinah da sam to u dilo izveo, pa evo ga stopèrv ove godine na vidiku . . .«

Potrebno je, veli Kuzmanić, da učenice primaljstva znaju čitati, jer »se nauk na rič lako zaboravlje«. Pismene i poštene primalje »smatraju se kod prosvićenih narodah kao izvèrsne ženske glave, poštovanja dostojne; a iz ove se knjige čisto poznaje da je to pravo. Sokrat najslavniji mudroslovac gèrčki dičiaše se materom svojom, što ona bijaše primalja«.

[40] Ivan Dežman, Rěčnik lěčničkog nazivlja, Zagreb, 1868, predgovor.
[41] M. D. Grmek, Hrvatska medicinska bibliografija, Zagreb, 1955, JAZU, dio I. knjige, sv. I, str. 92.
[42] Usp. M. D. Grmek, Pregled povijesti zdravstvenih prilika u Zadru, Liječnički vjesnik, 1950, br. 2, str. 178 i d.; Škarica, Primaljska škola u Zadru, Zadar, 1951.

Iz tih je dakle razloga napisao tu knjigu, pa zatim u predgovoru potanko opisuje kako ju je sastavio i kojih se principa držao pri njezinu prevođenju.

Kuzmanić je iz više talijanskih knjiga preuzeo građu za svoje djelo, što je bilo teško, pogotovu i stoga što je to radio pod starost. S ponosom opet ističe kako »otkad je Adam na zemlji nastao ovo je u nas pèrva knjiga ovake vèrste«,[42a] iako se ograđuje da mu to nije »ni na ponos ni na diku, nego mislim da mi je na obranu«. Tuži se da je teško pisati stručne knjige hrvatskim jezikom, posebno u liječničkoj struci. Tko se laća takva teška posla, »taj mora puno ričih tvoriti s'nestašluka ogojka za to u nas«. Ipak ga je ohrabrila pri pisanju misao da će to djelo biti od koristi za narod.

Ispričava se čitaocu zbog nedostatka djela: »ako je štogod neprikladno, ili se s hèrvatskom skladnjom nesudara, bilo bi najviše s'toga, što bolestna starost nedade mi da nanovo moj rukopis pomnjivo pregledam«. Ipak su to njegovo djelo pregledali istaknuti liječnici, vješti hrvatskom jeziku i ocijenili ga pozitivno te ga nagovorili da ga tiska.

S obzirom na način prevođenja napominje da se držao nazivlja u primaljstvu kako su ga usvojili i drugi liječnici: »Likari usvojiše, uglavnom, jedno isto nazivlje, koga sam se dèržao na koliko se tiče primaljstva, osim što sam gdikoju prominu kao pod nagon uveo, a bez povride izvornoga znamenovanja, od čega i po tudjinskim knjigama likarskim primerah ima«.

Najprije tumači kako su neki anatomski nazivi dobili svoje ime po sličnosti s nekom pojavom, s nekim predmetom iz života. Tako npr. napominje da imamo nazive *cèrv gornji* i *cerv donji, lastavičnje gnjizdo* — za moždanima: *vodovod, morskoga konja noga.*

[42a] Kuzmaniću ipak nije bila poznata činjenica da je o toj temi bila i prije napisana knjiga Ivana Krstitelja Lalanguea. Taj belgijski liječnik (rođen 1743. u Mattonu u Belgiji, a umro 1799. u Varaždinu) nakon studija i medicinske promocije u Beču godine 1770, po nagovoru Gerharda van Swietena pošao je u Hrvatsku te je 1772. županijski fizik u Varaždinu. Prilagodio se hrvatskoj sredini i kao predstavnik prosvjetno-zdravstvenih shvaćanja u medicini već je 1774. napisao prosvjetno-zdravstveni priručnik koji je u prijevodu E. Platušića pod naslovom »Vračtva ladanjska« objavljen 1776. u Varaždinu. Ali — što nas ovdje posebno zanima — napisao je Lalangue 1777. i kratak udžbenik o primaljstvu »Brevis institutio de re obstetritia iliti kratek navuk od meštrije pupkorezne« u prijevodu E. Klimpachera. Treće je Lalangueovo djelo o ljekovitim vodama Hrvatske i Slavonije, donoseći kemijski sastav naših ljekovitih voda, dok je svoje posljednje djelo o sađenju i upotrebi krumpira napisao pisac sam na hrvatskom jeziku. — Očito Kuzmanić nije znao za djelatnost liječnika Lalanguea, pa je samouvjereno tvrdio za sebe da se prvi dao na takav posao. — Vojni liječnik Garrobi napisao je 1795. također djelo o primaljstvu, ali je ostalo u rukopisu. Usp. Enciklopedija Jugoslavije, sv. 5 i M. Škarica, Primaljska škola u Zadru, Spomenica prigodom stogodišnjice rada Babičke škole u Zadru, Zadar, 1951.

Jedan je od najvećih dijelova tijela, koji se često spominje u primaljstvu *umivaonica* ili *midenica* (tal. bacino ili catino), zato što onaj dio »na taj sud naliči«, ali kako se njemu čini da je taj naziv pomalo i smiješan, nazvao ga je u svome djelu *krug* jer je vidio da se i u talijanskim knjigama taj *bacino* prevodi sa *cerchia* ili *corona*. Neki kažu, priznaje Kuzmanić, i *zdjelica*, odnosno *zdilica*, ali to bi značilo talijanski *scodellino*, a ne *bacino*, a kada bi se već i primilo, trebalo bi to zvati: *zdila*, npr.: *zdila odivena, prolaz čeda kroz zdilu; zdila gèrbava, gušteri zdile.*

Ima na stotine talijanskih riječi ili sintagma, »izrekah i prirekah« što je teško prevesti na naš jezik, npr. *distretto superiore del piccolo bacino*, što je preveo sa *ulazište maloga kruga*, a *movimento di rotazione della testa* sa *zaokret glave.*

U primaljstvu ima naziva koji se u govornom ili u književnom jeziku drugačije razumiju, npr. *epoche della gravidanza, periodi del parto*, što je preveo sa *dobe*, a ne sa *doba*, »jer se ovo, sridnjega roda, govori u nas u množini, a tamo u jednini, nesklonivo«. Ističe kako svaka zanost, pa i umjetnost, čak i svaki zanat imaju posebne riječi, posebne izreke i izričaje.

»Svi složeni i jednoviti pridavnici ... uz samostavnike ... jesu znanstveni nazivi, kojima se u kratko što naznačuje: npr. *nošenje trubljičino* (gravidanza tubale), *čelno- zatiljačna promirc* (diametro-occipito- frontale). I talijanski su liječnici, ističe, morali tvoriti za potrebe znanosti nove riječi kojih nema u talijanskim rječnicima radi sastavljanja potrebnih naziva, npr. tubale, *peritoneale, coccigeo, pubico, illiaco.*

Po anatomskoj raspodjeli jedno su *križi* (lombi), a drugo su *križnica* (sacro), pa bi trebalo da je i pridjev za ovu zadnju *križnički*, a ne *križni*, ali ipak radi lakšega izgovora upotrebljava *križni* u značenju *križnički*, pa tako mjesto *križničko-kukov zglob* uzima *križno-kukov zglob*. Piše također i *stidni, sidni*, iako bi, veli, ti pridjevi zapravo trebali glasiti *stidnični, sidični*. Primijetio je da se *anatomia* prevodi riječima *razudba* ili *razudbarstvo* (smembramento), ali to zapravo znači *razrizba, razsičba udah* iliti *udovah.*

Ta je tumačenja svoga postupka iznio u *Pridgovoru*, zatim slijedi tekst knjige, od str. 2 do 253, a od str. 255. do 302, dakle na pedesetak strana dolazi pridodani rječnik pod naslovom: »Tumačenje poglavitih ričih i nazivah u ovoj knjizi upotribljenih«.

Tu se tumače pojedine riječi kraćim ili duljim opisom na hrvatskom jeziku, a tek onda dolazi talijanski, pa njemački prijevod. Tako, npr., kada tumači prvu riječ u tome rječniku *ajer* najprije dolazi ovakav tekst: »AJER je niki dah nevidiv, pretanak, koji do nike visine svu zemlju okružuje. Svakolika bića, iliti svakolika stvorenja, koja dišu, u ajeru se miču i živu; sastoji se iz dva počela iliti življa, od kojih jedan se *kisik*, a drugi *dušik* zove (vidi ove riči) — aria atmosferica. — Atmosphärische Luft.«

Dalje navodim više riječi što ih Kuzmanić ima u svojem priloženom rječniku uz knjigu »Šezdeset učenjah iz primaljstva«, ali uz natuknicu navodim tek talijansku i njemačku riječ, a izostavljam potanji hrvatski opis pojedinih riječi. Već se iz njemačke i talijanske riječi jasno vidi o čemu se radi.

Bahorenje, domaće prosto ličenje ili vidanje. — cura empirica-empirische Behandlung (Kur)
beteg — mahna tilesna, vizio corporale, Körpergebrechen
bilocur — curenje sline bile, leucorrea o fiori bianchi, weisser Fluss
blažilo — pomast vèrlo meka, linimento, Liniment
bokobolja — bol u boku, dolore ai fianchi, Seitenschmerz

cesarski proriz — Cesareo taglio, Kaiserschnitt
crivobolja — dolori intestinali, colica, Darmschmerz, Kolik

čelmo — zatiljačna primira — diametro occipito-frontale, Stirnhinterhaupt — Durchmesser
čuvalo — presservativo, Vorbeugungs- Mittel

dèržanje mokraće — ritenzione d' orina, Harnverhaltung
divična opna — imene, Jungferhäutchen
dojče — bambino lattante, säugendes Kind
donoščad — feti a termine
dražilo — provocativo, auffordernd, herausfordernd
dvotimenična promira — diametro biparietale, Querdurchmesser von einem Seitenwandbeinhöker zum anderen

gamoziti — muoversi del feto, Kindsbewegung
gèrčevita nesvistica — eclampsia, Krämpfe während der Geburt
gèrlo materično — collo dell' utero, Gebärmutterhals
glavić — glande, Eichel (beim Mann), Kitzler (beim Weibe)
gušter — muscolo, Muskel
guznjak — retto intestino, Mastdarm

hèrbtenica — colonna vertebrale, Wirbelsäule, Rückgrat

hladovnina — bevanda rinfrescante, erfrischender Trank

iskliščiti — estrarre col forcipe, mit der Geburtszange herausziehen
izmetčad — embrioni o fetti abortiti, unreif gehorene Frucht
izmetalo — rimedio abortivo, abtreibendes Mittel
izmetkinja — donna che ha abortito, Frau die eine Fehlgeburt macht
izmetnuće — aborto, Fehlgeburt
izvala materice, podpuna ili nepodpuna — prolasso completo o incompleto dell' utero, vollkommener oder unvollkommener Vorfall der Gebärmutter

jaža — vagina, Scheide, Mutterscheide
jažan — vaginale, zur Scheide gehörig

kamikati — vagire, winseln, weinen, wimmern
kipovna snaga — forza corporale, Körperkraft
klijevina — gelatina, Gallerte
križnici — nervi sacri, Kreuzbeinnerven
križno stidna promira — diametro sacro pubico, Kreuz — Schambeindurchmesser
križobolja — dolori ai lombi, Lendenschmerzen
kucavica — arteria, Schlagader, Pulsader

lijavica — diarrea, Abweichen, Abführen
Matresina, matra — isteria, Hystèrie

meka timena. — fontanelle, Fontanelle
micina pogana — cancro, eiternder offener Krebs
misečine — mestrui, monatliche Reinigung
mokraćnici — ureteri, Harnleiter

mošnje — scroto, Hodensack

nabujica — endema, wässerige Anschwellung
nadižljiv — erettile, erregbar
nadstid — monte di venere, Schamberg
naduština — gonfiezza, Auftreibung, Anschwellung
nakvečina — sporgenza, Hervorragung
nakvečiti se — sporgere, hervorragen
natezavica — tenesmo, Stuhlzwang
natuk — contusione, Quetschung
nejiša — disappetenza, Mangel an Esslust
neroduša — donna infeconda, unfruchtbare Frau

njiriti — guardar assai davvicino, in der Nähe besehen

oblazaj — visita, Untersuchung
obradak — mento, Kinn
odročiti — prolungare il termine, den Zeitpunkt verlängern
opèrsnica — sterno, Brustbein
opornjak — mesenterio, Gekröse
opupčina — regione ombelicale, Nabelgegend
osititi se — sentire i primi movimenti del feto, erste Kindsbewegungen
osutak — esantema, Hautauschlag

pèrstice — falangi, Fingerknochen, Zehenknochen
perućac — crosta lattea, Milchborke
pèrvenče — il primo feto concetto, erste Schwangerschaft
pèrvinkinja — primipara, Erstgebärende
pèrvo mliko — colostro, Biestmilch
piljci — calcoli, Steine
pirina — riso, Reis
plena — omento, Netz
plodiia — parti genitali del maschio, männliche Geschlechtstheile
podgranak, stidnice — branca discendente del pube, absteigender Schambeinast
podrest — ostruzione, Anschoppung Anschwellung, Verhärtung
poganica — reuma, Rheuma
predohraniti — preservare, vorbeugen, schützen
prenošče — feto serotino, Ueberzeitige oder Spätfrucht
pretin — tramezzo..., Scheidewand, Zwischenwand
primalj — ostetrico, Geburtshelfer
primalja — levatrice, Hebamme
pritvorci stida — piccola labbra della vulva, kleine Schamlefzen, Schamlippen
pritvori stida — grandi labbra della vulva, grosse Schamlefzen, Schamlippen
priuba — mediocremente, mittelmässig
procurak — siringa, Katheter
pruja — Linea, Linie

rodjaonica — casa delle partorienti, Gebärhaus

sdruženje puteno — copula, Beischlaf
sèrčanik — pericardio, Herzbeutel
sidica — ischio, Sitzbein
sido — sede, Sitz
sidni tèrn — spina ischiatica, Sitzenbeinstachel
sikilj — clitoride, Kitzler
sleg — abbassamento, Senkung
slipoćke — ossa temporali, Schläfebeine
sljubljenice pritvorah — commessure delle grandi labbra, Vereinigung der grossen Schamlippen
stezalo — rimedio astrigente, Zusammenziehendes Mittel
stidnica — osso del pube, Schambogen
stid — vulva, Scham
stuga — nausea, Eckel
sučija — etisia, Schwindsucht, Auszehrung

škrip — stretta, Enge
škripac — trismo, Kinnbackenkrampf
štipavica — pinzetta, Pinzette

tažilo — calmante, Beruhigend

ušnjak — dito mignolo, kleiner Finger
uštèrcaj — clistiere, Klystir
uvarak — decotto, Abkochung
uzdica jezična — frenulo, Zungenbändchen
uzvratci — parti laterali del collo, die Seinentheile des Halses

veze — legamenti, Bänder
vidar — chirurgo, Wundarzt
vitica — anello semplice, einfacher Ring, Reifen
vodenjak — sacco delle acque, Wassersack
vučac — cangrena, Brand

začetak — embrione, Embryo
zadava. — strozzatura, Erdrosseln
zapeka — stitichezza, Hartleibigkeit, Stuhlverstopfung
zasnutak — rudimento, Ueberbleibsel, Trümmer
zatezavica — stiramento, Dehnung (Gliederbrechen)
zatiljača — osso occipitale, Hinterhauptsbein
zazbabniti — restar incinta, Schwanger bleiben
zažeg — flogosi, Entzündung
zijalce — orificio, Oeffnung, Eingang, Mündung
zijalce jaže — orificio della vagina, Scheidenöffung, Scheideneingang
zimogrozan — freddoloso, empfindlich gegen Kälte
znanstven — scientifico, wissenschaftlich
zubište — arcata alveolare, Zahnfortsatz
žličica — scroblicolo, Herzgrube

Aleksandar Arnautović[43] ima visoko mišljenje o Kuzmanićevu rječniku te ističe da je tu unio »puno narodnih ili lepo ponašenih medicinskih termina«, pa je Kuzmanićev rječnik »ostao putokaz i kao stalni izvor za narodnu medicinsku terminologiju. Desetak godina poslije njegovog objavljivanja, naš najveći autoritet među starim terminolozima dr Milan Jovanović Batut usvojiće mnoge Kuzmanićeve medicinske nazive i protumačiće ih, katkad i kritički, u svojoj štampanoj »*Gradji za medicinsku terminologiju*« (Novi Sad, 1886, preštampano iz Letopisa Matice Srpske, Srpska štamparija Svetozara Miletića)«.

Nabrojivši više desetaka medicinskih naziva iz Kuzmanićeve knjige za koje veli da ih je Batut uzeo iz Kuzmanića, Arnautović tvrdi kako »ove Kuzmanićeve narodne reči preći će u skoro sve potonje jugoslovenske medicinske leksikone«, a »pisac Ričnika, sastavljajući ga bez ikakva slavoljublja i bez novčanih namera, nije se možda ni nadao da će njegovo delo toliko nadživeti i biti od tolike koristi docnijim pokolenjima«. Batut je, veli, uzeo razmjerno mnogo od Kuzmanića »utoliko pre što je uz neke stavio oznaku »Dal(macija)« umesto »A. Kuzm(anić)«, kao kod *grušalice* i što ih još ima u njegovoj neštampanoj gradji«.[42a]

Arnautović, međutim, ne spominje »*Rěčnik medicinskog nazivlja*« dra Ivana Dežmana, knjigu u kojoj su također nabrojene riječi što su se upotrebljavale u medicinskoj terminologiji, a Dežman je svoj rječnik izdao godine 1868.

Uspoređujući samo one Kuzmanićeve nazive što sam ih naveo, mogao sam utvrditi da Dežman upotrebljava ove riječi što ih i Ku-

[42a] Riječ *grušalica* ne nalazi se u Kuzmanićevu Ričniku, postoji *gruševina, grušalina* coagulo, Gerinnsel).

[43] Aleksandar Arnautović, Split i Zadar, laboratoriji narodnog medicinskog nazivlja, Zbornik radova sa desetog naučnog sastanka 19—21. maja 1963, Split—Beograd, 1963, Naučno društvo za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije, str. 1—11.

zmanić spominje u svom dodatnom rječniku: *bělocur, blažilo, zadržanje mokraće* (Kuzmanić: dèržanje mokraće), *donošče* (Kuzmanić: donoščad), *dražilo, glavić, hrbtenica, izmetalo, hrbtenica, izmetnuće, klijevina, križnica, križnici, lijavica, mošnje, nabujica, obradak, oprsnica, opornjak, plena, plodila, prenošče, pretin, pritvori stida, procurak, sikilj, sleg, slěpoćke* (Kuzmanić: slipoćke), *stezalo, stidnica, škripavica* (Kuzmanić: škripac), *štipalica* (Kuzmanić: štipavica), *tažilo, uštrcaj, uvarak, uzdica jezična, vidar, vitica, vodenjak, vučac, zapeka, zatiljača, zažeg, zijalce, zubište.*

Sam Kuzmanić spominje u predgovoru da je uzimao riječi i iz Dežmanova rječnika. Koliko je među njima u Dežmanovu rječniku riječi što ih je Kuzmanić prvi upotrijebio u svojim člancima u »Zori dalmatinskoj« i u »Pravdonoši«, na koje se Kuzmanić poziva teško je odrediti. U svakom slučaju Dežmanov je rječnik znatno potpuniji ne samo zbog toga što se nije ograničio na termine s područja ginekologije nego je čitavo svoje djelo koncipirao znatno šire te je sistematski pregledao Karadžićev i Šulekov rječnik iz 1860, upotrijebio rječničku građu što mu je dao Kurelac, njegov učitelj, kao i Sladovićevu rukopisnu jezičnu građu, nadalje zbirku što mu je ustupio Bogoslav Šulek a potječe od Šulekova brata liječnika, a pregledao je i »zbor rěči, poslanih akademiji jugoslovinskoj častnim rodoljubom g. Mihovilom Pavlinovićem«. Kako se razabire iz popisa skraćenica upotrijebljenih u Dežmanovu rječniku, pregledao je i starije hrvatske rječnike od kojih posebno spominje Belostenca, Dellabellu, Gutsmanna, Habdelića, Jambrešića, Stullija, Vitezovića, Vrančića, više starih hrvatskih pisaca i riječi iz pojedinih naših krajeva što mu ih je dao Kurelac.

Iako je dakle Kuzmanić učinio koristan posao svojim udžbenikom za primalje i rječnikom što ga uz to dodao, Arnautovićev je sud o vrlo velikom značenju Kuzmanićevih liječničkih termina ipak potenciran.

Možemo usput napomenuti da se kasnije u Zadru pojavljuju i drugi pisci medicinskog nazivlja, pa »da je Zadar iz tog doba dao samo jednog delatnika na narodnoj medicinskoj terminologiji bio bio za nju izuzetno zaslužan.«[44]

IV

9. Iste 1875. godine, kada je izašla Kuzmanićeva knjiga o primaljstvu s dodatnim »Tumačenjem poglavitih ričih« u Zadru i drugi dio Šulekova »Hrvatsko-njemačko-talijanskog rječnika znanstvenoga

[44] God. 1906. izdao je dr B. Peričić »Medicinski rječnik njemačko-hrvatskog jezika« u Zadru, a kasnije izdaje i hrvatsko-njemački dio, koji izlazi 1911. God. 1912. pojavio se u Splitu »Liječnički rječnik« dra J. Arambašina. Dalmatinski je krug dakle dao na tome području više vrijednih priloga.

nazivlja« u Zagrebu, pojavila se u Zadru praktična knjiga za učenje hrvatskog jezika: »Guida alla conversazione italiana ed illirica (Serbocroata). Uputa k srpsko-hrvatskom i talianskom razgovaranju«, koja u svome prvom dijelu sadrži dosta obilan *Ričnik*.

Knjiga se dijeli u pet dijelova, prvi dio: *Ričnik*, drugi: *Praktična slovnica u primierima*, treći: *Kratke početne izreke*, četvrti: *Razgovori*, peti: *Pisma razna sadržaja*.

Knjigu je napisao Vjekoslav Pavišić[45] (zapravo Luigi Cesare Pavissić), oglasivši još 1869, da će djelo uskoro izdati i posvetiti ga »Dalmaciji, mojoj otačbini«.[46] On, veli, nije nijedan razred učio na hrvatskom jeziku, a i sveučilišne je nauke završio u Beču 1847. na njemačkom. Međutim, »pored sveg toga, boravivši preko dvaest godina van Dalmacije, ipak sam hrvatski jezik srčeno učio i pisao hrvatski što bolje znadoh«. Pisac je već izdao praktične udžbenike za učenje talijanskog, odnosno njemačkog jezika, pa su mu oni bili i tu od koristi, ali je ovdje tekst znatno proširio, a posebna je teškoća bila i u nazivima, terminima za pojedine struke i za druge pojmove. U pomoć su mu savjetima priskočili Ivan Dimović, Stjepan Buzolić, Ivan Cabrić i drugi. Svjestan je da to djelo nije »niti sasvim dobro, a kamoli savršeno«, ali je on, veli, svoju dužnost izvršio, a ako bi se našao tko bolji od njega te mu naznačio što u njegovoj knjizi ne valja, poslužio bi se rado njegovim savjetom u 2. izdanju do kojega će možda doći. Potporu za svoj rad primio je od pokrajinskog »školskog vića« koja je bila obilata.

[45] Vjekoslav Pavišić rodio se u Makarskoj 21. lipnja 1823. Primljen je nakon osnovnog školovanja u bečki Augustineum, gdje je postigao doktorat iz kanonskog prava. Bio je zatim profesor na Orijentalnoj akademiji u Beču, a kasnije školski nadzornik u Koruškoj, a u tom je zvanju služio i u Gorici, Trstu i Istri. God. 1869. vratio se u Dalmaciju kao pokrajinski nadzornik, nešto kasnije poslan je u Beč, gdje je ishodio da gimnazije u Kotoru i Dubrovniku zamijene talijanski nastavni jezik narodnim. — Nakon umirovljenja pošao je u rodnu Makarsku, gdje je živio do 1879, zatim polazi u Trst, gdje živi do 1887, a od tada je u Gorici, gdje je i preminuo.« Čovjek odgojen u talijanskim školama, ljubio je talijanski jezik, ali zato nije zanemario svoga. Dapače on mu je onda mnogo doprino svojom »Uputom za učenje hrvatskog-srbskog jezika«. — Umro je u Gorici 20. I 1905. Obzor, 31. I 1905, br. 25.

[46] »U narodnom shvaćanju bio je zaostao za vremenom i pojam Hrvatstva zamjenjivao je sa 'slavenodalmatinstvom'« (Obzor, 31. I 1905, br. 25). Zapravo je bio autonomaš.

Kao student teologije često je u društvu na bečkom Augustineumu sa starijim sugrađaninom don Augustinom Grubišićem koji je tada bio kapelan talijanske crkve u Beču. Obojica su bila autonomaši pripadajući taboru Slavo-Dalmata, zapravo talijanaša koji su priznavali svoje hrvatsko podrijetlo, ali nazivajući ga »dalmatinskim« ili »slavenskim«, dajući pri tome veće značenje talijanskoj kulturi i ne odobravajući priključenje Dalmacije Hrvatskoj. Pavišić je izraziti talijanaš, ali i veliki ljubitelj svoje Makarske. Usp. Frano Glavina, Kulturno-politička strujanja u Makarskoj i njenom primorju u 19. stoljeću, Makarski zbornik, Makarska, 1970, str. 478.

Ovdje će biti govora samo o prvome dijelu knjige, o spomenutom rječniku. »*Ričnik*« je razdijeljen prema unutrašnjoj povezanosti pojmova (Bog, Svetci, Priroda, pa onda »Zvizde« i sl.). Korisno je to pobliže promotriti.

U odjeljku, npr., »*Bog. Svetci. Priroda*« navodi i ove riječi:

četak — corpuscalo
čet — un atomo
jedrac — un solido
plinav — gazoso

POD NASLOVOM »*ZVIZDE*«:

obižnica — un pianeta
obižnički — planetario

POČELA. SILE PRIRODOSLOVNE:

sredobižnost — la forza centrifuga
manjetina — magnetismo
manjètan — magnetico

KRUGLA ZEMALJSKA:

dola — la valetta
povor — la groppa
pričba — l'istmo

STAN:

odboj — un parapetto
podac — il pianerottolo
prozirnica — una persiana
strehač — una tettoja
prislonište — una balaustrata
toplovod — un calorifero
pločanice — i quadrelli
ganjak — il corridoio
stajnica — la stalla
tavan, pod — piano
oplata za staklo — il telajo de' vetri
prožmirke — le gelosie
rušnica — una guardarobba
ledenik — una ghiacciaja
kapilo — una grondaja
dobnik — l'orologio
vratara — la stanza pel partinajo
mlat — il martello
spremka — la credenza
gromoteg — un parafulmine
ošmrk — una tromba (da tirar acqua)
jestbnica — una sala da pranzo
meretčić — un travicello
podušeno meso — uno stufato
zajušak — antipasto
suharčići — biscottini
zahare — confetti
gorkiši — amaretti

NENADNJE — BOLESTI.

čiraj — un foruncolo
stučka — una contusione
oporava — una convalescenza
razderina — un squarcio
žuljata — una fistola
poganac — un foruncolo
čibulja — una pustola
gnjilac — lo scorbuto
snohoda — sonnambulismo
pobolica — un sintomo
krivošija — il torcicollo
navršlaj — il vaccino

POKRETNINE, SPRAVE:

smeć — spazzatura
šupljača — una schiumaruola
perilo — un lavatajo
lopiža — un pentolo
zemljača — una terrina
vrtipek — un girarrostro
vatrobran — in parafuoco
gasiljak — uno spegnitojo
klobučnica — una cappelliera
izgorak — smoccolatura
dobnjak — un orologio
klečalo — l'inginocchiatojo
pisara — uno scrittojo
srebrarija — l'argenteria
grljak (u boce) — il collo
vadičep — un cavaturaccioli
solnjača — un saliera
bibernjača — pepajuola
uljenjača — il caraffino dell' ollio
krcalo — un rompinocciole
kavnik — una caffettiera
čokolatnik — una ciocolattiera
čajnik — un vaso da tè
mliknik — un vasetto da latte
kavenka — la chicchera
bljudica — sottocoppa
rakna — gli arazzi
sag — un tappeto

OBLAKA, TKANINE:

trepčanica — (iz alema) — un pennino di diamanti
bičva — una calza
dragača — dei giojelli
zasponiti — abbottanare
zapučak — occhiello
nadplat — il tomajo
poplat — la suola
petnjak — il calcagno
podpetnjak — tacco
oramenik — bretelle
žmak — canovaccio
podkita — la frangia
nazuvača — un scapino
ogrljak — il goletto
plećenica — la spaletta
latica — un gherone
suvratak — il polsino
znakovica — la coccarda
zaglađenje — un' acconciatura
oprsina — un corsaletto
kanica — la stringa
cipak — la stecca
hodića — un vestimento
mirisnica — origano
služnjak — un assisa
odrez — un taglio
nadočnjačić — un occhialino
nadočnjaci — gli occhiali
rukavnica — un manicotto
sjenilce — un ombrellino
brijaća — un rasojo
milo — sapone

GLASBA:

milopiv — un arietta
suglasje — l'accordo
glasosklon — la cadenza
pivka — una cantata
dopivka — una cavatina
skladbovka — il contrappunto
sopilo — un clarinetto
miloglas — un tenore
vrhovni glas — un soprano
suglasba — un concerto
duduk — un flauto
prigudnica — un'arpa
tipar — la battuta
tipariti ili *miriti vrime* — battere il tempo
civnik i *orgulje* — un organo
tipalo — und tastiere
tipka — un tasto
podnožnici — i pedali
opetnica — un ritornello
trubnik — un trombettiere
guslar — un violinista
lučak — un archetto

POLJA. LITINA:

barsište — un pergolato
laza u šumi — un' apertura in un bosco
grmik — una macchia
kunčenjak — una conigliera
koraba — una rapa
solarina — la gabella del sale
ružičnjak — un roseto
polukrovnica — un biroccio

VOĆKE — VOĆE:

natpirka — un albicocco
sladorovac — una canna da zucchero
dunjak — un cotogno

SLIKARSTVO I PISARSTVO:

tapanj — un calamajo
pruževina — gomma
makljica — un raschiatojo
strugati — raschiare
obrazac — un modello
mastilovka — una tavolozza
sprugavica — *(la carta)* succiante
denjak — una risma
lepenka — carta pecora
kvir — pergamena
krajolik — un paesetto
prosik — un profilo
svitlopis — un fotografia
svitlopisa — il fotografo
upisnik — il registro
redalica — una riga
klisar — lo scalpellino

RUDSTVO:

rudnik — una mina
rudnina — il metallo com'esce della miniera
rudolučba — letallurgia
ledac — cristallo
pepeljika — la potassa
barutnica — polveriera
porculanača — la pozzolana
bilutak — il quarzo
pisčanica — un renajo
pržina — la sabbia

PUTOVANJE:

gabara — una chiatta
parostroj — una macchina a vapore
oblučje — un arcione
podbradać (za konja) — il barbazzale
podrov — un tunel

VODA. MORE:

zaliv — un golfo
zatok — una baja
utažiti — abbonacciare
talasi — i flutti
valovi — le onde
odseka — il riflusso
žalo — la spiaggia
talas — cavallone
barež — la laguna

PLOVLJENJE:

korablja — una nave
brod — la barca
čamac — il batello
plavnica — lo schifo
lađa postarica — un pachebotto
povodnica — una zatta
konopatnik — calafato
kučina za šuperenje — la stoppa da calafatare
opad — una cateratta
kilj — la carena
klit — la dispensa
vislac — un' antenna

IMENA POGLAVITIH ZNANOSTI, UMITNOSTI I ZANATA:

rudilac — acconciatore
ugađač glasbila — accordatore d' instrumenti
opravnik — agente
zemljomir — agrimensore
starinik — l'antiquario
brusar — arrotino
odvitnik — l'avvocato
plesalac — il ballerino
pucetar — bottonajo
bičvar, čarapar — calzetajo
klobučar — cappelajo
kolar ili *tesar* — carretiere
kočijar — carrozzajo
zubar — cavadenti
glumar — commediante
poslastičar — confettatiere
pozlatar — doratore
mirodjar — droghiere
poslovođa ili *opravnik* — fatzore o agente
civničar — fabricante d' organi
jezikoslovac — filologo
mudroslovac — filosofo
zemljopisac — geografo
vrtlar — giardiniere
draguljar — giojelliere
rukavičar — guantajo
rušničar — guarderoba
sudoper — guattero
prijemnik — impresario
drvorizar — incisore di legno
mirnik — ingegnere
istragar —, sudac krivovirstva — inquisitore
povisničar — istoriografo
prislužica — il lacchè
rudničar — lavoratore nelle miniera
knjigoveža — legattore di libri
knjižničar — il librajo
(gladilac — macellajo)
strojničar — il machinista
skladištar — magazziniere
ličnik (vidar) — medico
kišobranar (štitar) — ombrellajo
dobničar — orologiajo
podvornik (plemenče) — paggio
nastavnik — pedagogo
krznar — pellicciajo

10. Kao što se na prvi pogled može primijetiti, većina je spomenutih termina purističi obojena. Pavišić traži za svaki pojam hrvatski prijevod, pa čak i od takvih termina, upotrebljavanih u talijanskom civilizacionom životu, za koje nisu postojale adekvatne hrvatske riječi. Međutim, nije sam Pavišić stvarao sve te riječi, nego ih je većinom preuzimao iz djela koja su se pojavila prije izlaska njegove knjige, pogotovu iz hrvatsko-talijanskog rječnika Dragutina Parčića kojega se drugo, povećano izdanje, pojavilo 1874.

Izabrao sam nekoliko desetaka riječi iz Pavišićeva *Ričnika* i usporedio ih s riječima u spomenutom Parčićevu rječniku te sam mogao ustanoviti da se najpretežniji dio odabranih riječi nalazi u tom djelu. A Parčić ih je sabrao, kako sam spominje, uz prijateljsku potporu, ispravivši iz prvoga izdanja »što je nepodpuno ili krivo shvaćeno« i nastojeći da obogati svoj rječnik »riečmi i izrazi, koji se pisanjem i obćenjem svagdano iz narodnog blaga razvijaju«. Njegov talijansko-hrvatski rječnik izišao je 1868, a u ovom je djelu nastojao da što potpunije prevede i sâm sve one riječi što se nalaze u talijanskom rječniku. Dakako, to je bio težak zadatak, jer je trebao za vrlo raznorodne pojmove iz talijanskog jezika naći adekvatne izraze. Napominje da je od M. Pavlinovića dobio više tisuća riječi koje je upotrijebio i u svom rječniku i označio ih slovom P., a dobio ih je i od drugih, posebno od kanonika Mrkice. Ali u Pavišićevu *Ričniku* ima termina što ih ne nalazimo u Parčićevu rječniku, pa ih je Pavišić mogao uzeti iz drugih izvora,[47] a vjerojatno je neke i sam skovao.

Uspoređujući Pavišićeve termine s Parčićevim rječnikom, konzultirao sam iste riječi i u Šulekovu »Hrvatsko-njemačko-talijanskom rječniku znanstvenog nazivlja« iz 1874—1875, te sam katkada našao istu riječ i u tom djelu, iako dosta rijetko. Već sama narav Šulekova rječnika, koji obrađuje znanstvene terminološke pojmove, govori da vrlo raznolike riječi iz Pavišićeva Ričnika neće naći mjesto u takvu specifičnom djelu. Osim toga, što je također potrebno istaknuti, u Pavišićevu *Ričniku* nalazi se dosta riječi koje su u upotrebi bile pretežno u Dalmaciji te se nisu proširile na čitavo hrvatsko jezično područje. Takvih ćemo riječi naći u Parčićevu rječniku, ali ne u Šulekovu.

Sada ću citirati nekoliko desetaka termina iz Pavišićeva *Ričnika* i uz to označiti nalaze li se i u Parčićevu hrvatsko-talijanskom rječniku iz 1874. (kratica *P.)* a uz to ću naznačiti ima li ih i Šulekov spomenuti Rječnik znanstvenog nazivlja (kratica *Š.):*

četak — corspusculo, P. atomo, Š. nema
čet — un atomo, P. ima, Š. ima
jedrac — un solido, P. ima, Š. nema
obižnica — un pianeta, P. ima u jekavskom liku: obježnica, Š. nema
sredobižnost — la forza centripeta, P. sredobježnost, Š. nema
povor — la groppa, P. groppa del cavallo, Š. u drugom značenju
podac — il pianerottolo, P. ima, Š. nema
prozirnica — una persiana, P. nema, Š. nema
prislonište — una balaustrata, P. punto d'appogio, Š. *prislon*
toplovod — un calorifero, P. nema, Š. ima
pločanice — i quadrelli, ima P. Š. ima
klak — calcina, P. ima, Š. nema

[47] Nisam uspoređivao te riječi s našim starijim i novijim rječnicima, ali je razumljivo da ih je uzimao direktno ili indirektno, pa ju je odatle uzeo.

prožmirke — le gelosie, P. nema, Š. nema
rušnica — una guardarobba, P. ima, Š. nema
kapilo — una grondaja, P. ima, Š. ima
dobnik — l'orologio, P. ima, Š. *dobnjak*
vratara — lo stanzino pel portinajo, P. nema, Š. nema
spremka — la credenza, P. ima, Š. u značenju: Behälter, Behältniss
gromoteg — un parafulmine, P. ima, Š. nema
ošmrk — una tromba (di tirar acqua), P. ima, Š. ima
zajušak — ant.pasto, P. ima, Š. nema
suharčići — biscottini, P. nema, Š. nema
zahare — confetti, P. nema, Š. nema
gorkiši — amaretti, P. nema, Š. nema
stučka — una contusione, P. ima, Š. nema
žuljata — una fistola, P. ima, Š. nema
poganac — un foruncolo, P. ima, Š. nema
osutak — un eruzione, P. ima, Š. nema
gnjilac — lo scorbuto, P. ima, Š. nema
snohodjai — il sonnambulismo, P. ima, Š. ima
pobolica — un sintomo, P. ima, Š. nema
uzma — la paralisia, P. ima, Š. ima
šupljača — una schiumaruola, P. ima, Š. nema (u Deanović-Jernejevu Hrvatsko-talijanskom rječniku: pjenjača)
lopiža — una pentola, P. ima, Š. nema
zemljača — una terrina, P. nema, Š. nema
vrtipek — un girarrostro, P. ima, Š. nema
struganica — una grattugia, P. ima, Š. ima
gasiljak — uno spegnitoio, P. nema, Š. nema
izgorak — smoccolatura, P. ima, Š. nema
ožeg — la paletta, P. ima, Š. ima
grljak (— u boce) — il collo, P. ima, Š. ima
vadičep — un cavaturaccioli, P. ima, Š. nema
bibernjača — una pepajuola, P. ima, Š. nema
krcalo — un rompinocciole, P. ima, Š. nema
kavnik — una caffettiera, P. ima, Š. nema
čokolatnik — P. nema, Š. nema
rakna — gli arazzi, P. ima, Š. nema
nadplat — il tomajo, P. ima: nadplat i naplat: tomajo, dorso del piede (anat.)
petnjak — il calcagno, P. ima, Š. ima
podpetnjak — il tacco, P. ima, Š. nema
oramenik — bretelle, P. ima, Š. nema
žmak — canevaccio, P. ima, Š. nema
nazuvača — uno scappino, P. ima, Š. nema
suvratak — un polsino, P. nema, Š. nema
znakovica — la coccarda, P. nema, Š. nema
oprsina — un corsaletto, P. ima, Š. nema
mirisnica — origano, P. ima (ali u drugom obliku i značenju: mirisavnica — parfumeria), Š. nema
glasosklon — la cadenza, P. ima, Š. nema
miloglas — un tenore, P. nema, Š. nema
ugađalo — una chiave, P. ima, Š. nema
podnožnici — i pedali, P. ima, Š. nema
lučak — un archetto, P. nema, Š. nema
pruževina — gomma, P. ima, Š. nema
kvir — pergamena, P. ima (kvier), Š. ima (kvier)
svitlopis — fotografia, P. ima, Š. ima
ledac — il cristallo, P. ima, Š. ima
podrov — un tunel, P. ima, Š. ima
kilj — la carena, P. ima, Š. nema
poslovođa — fattore o agente, P. ima, Š. ima
knjigoveža — legattore di libri, P. ima, Š. ima
podvornik — paggio, P. ima, Š. nema

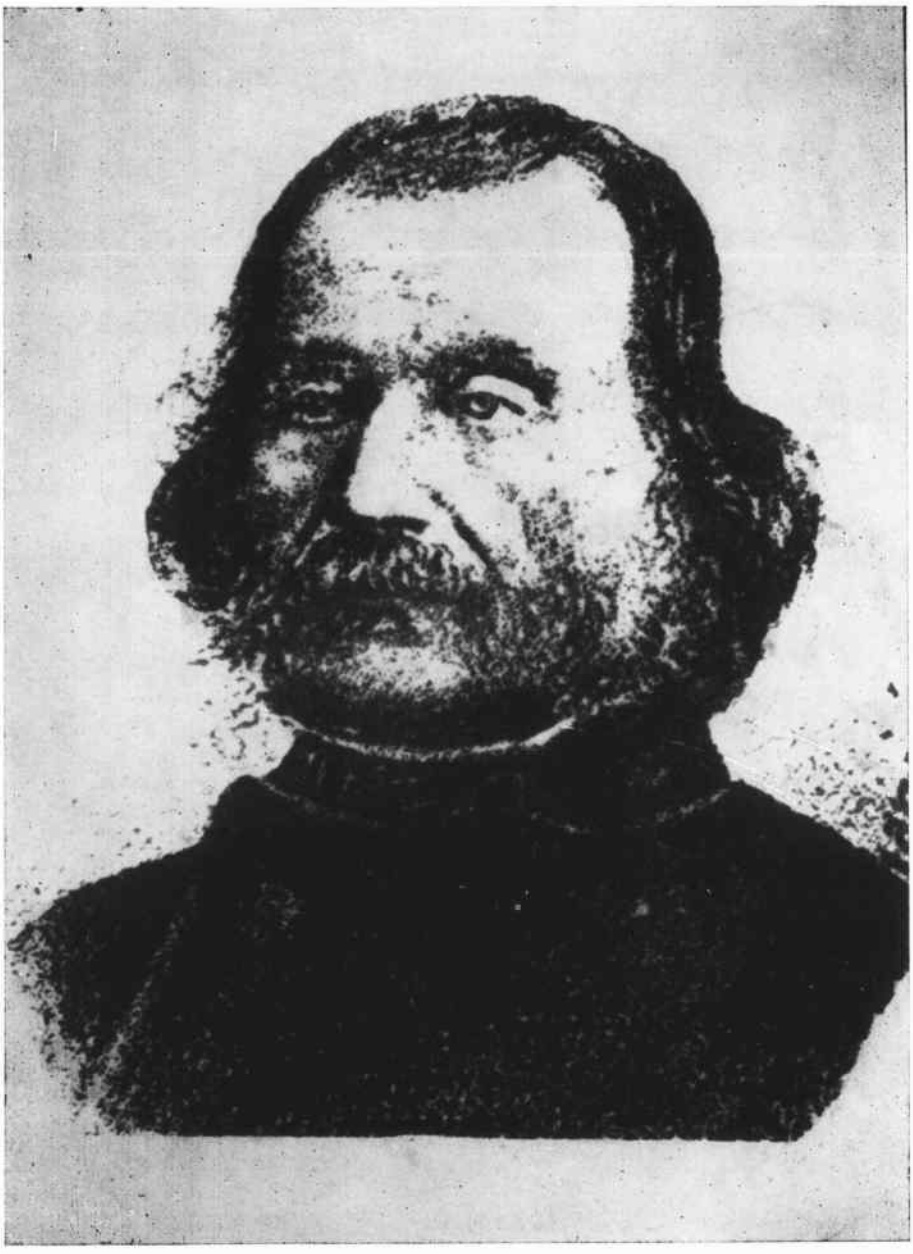

Ante Kuzmanić

Ivan Danilo

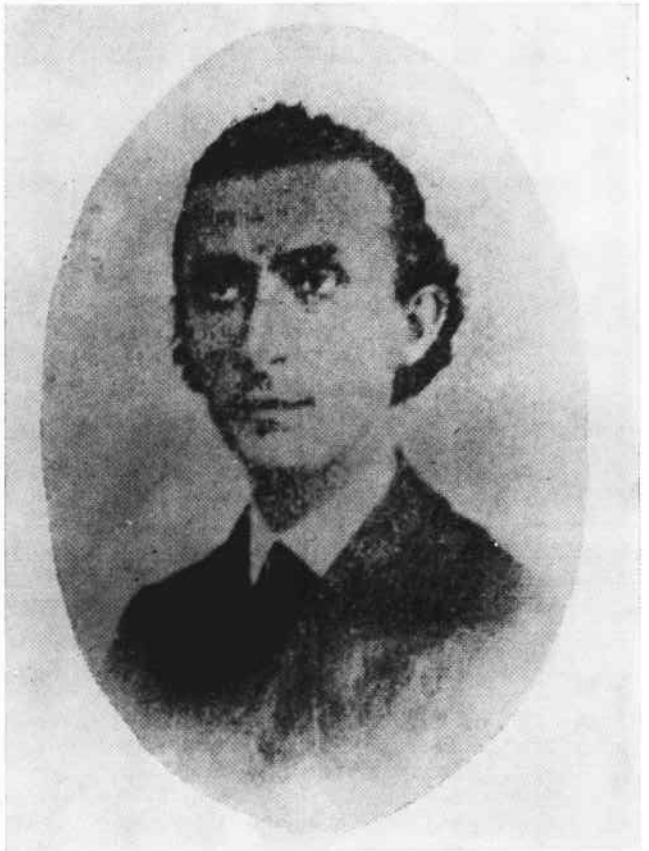

Kažimir Ljubić

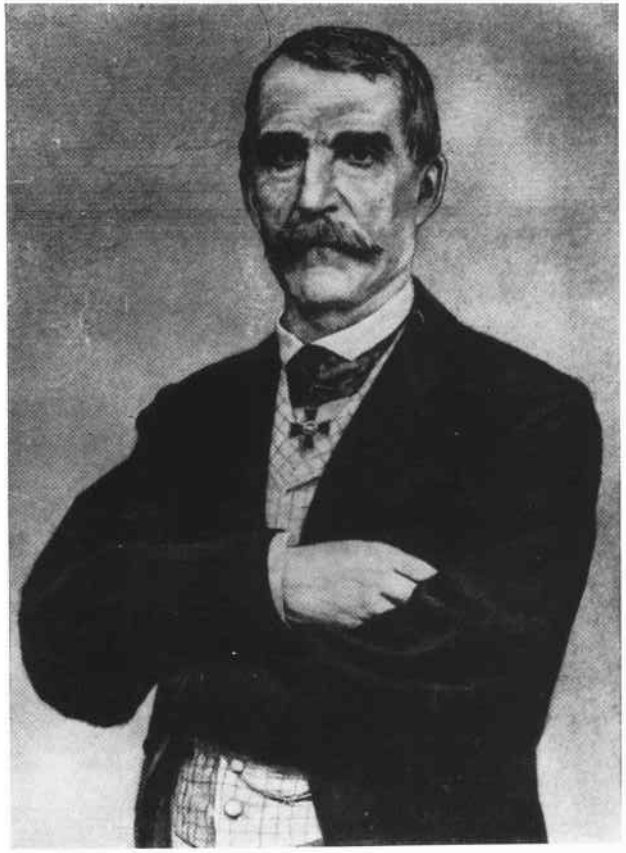

Dr Božidar Petranović

Vjekoslav Cezar Pavišić

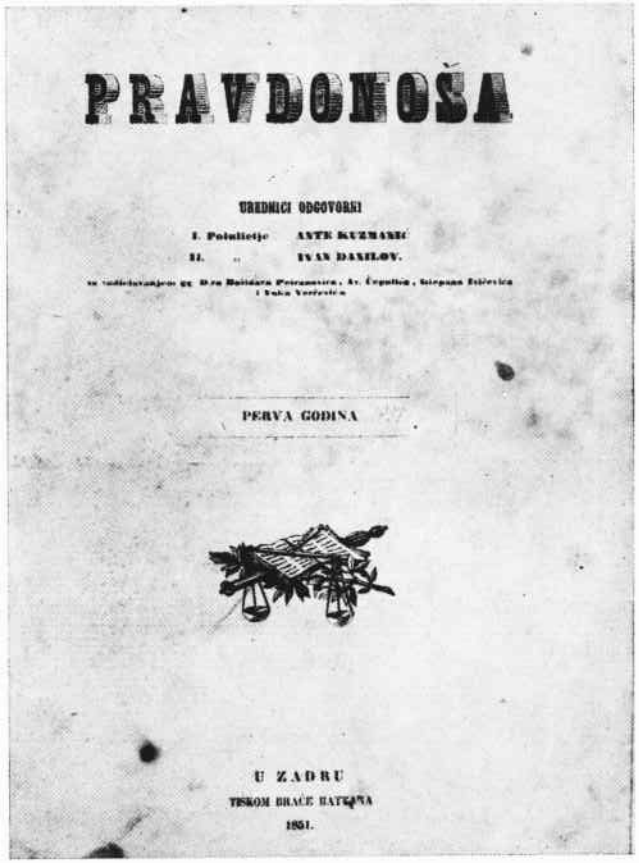

PRAVDONOŠA

UREDNICI ODGOVORNI

I. Polulietje ANTE KUZMANIĆ

II. „ IVAN DANILOV.

PERVA GODINA

U ZADRU

TISKOM BRAĆE BATTARA

1851.

Naslovna stranica prvog godišta Pravdonoše, 1851. godine

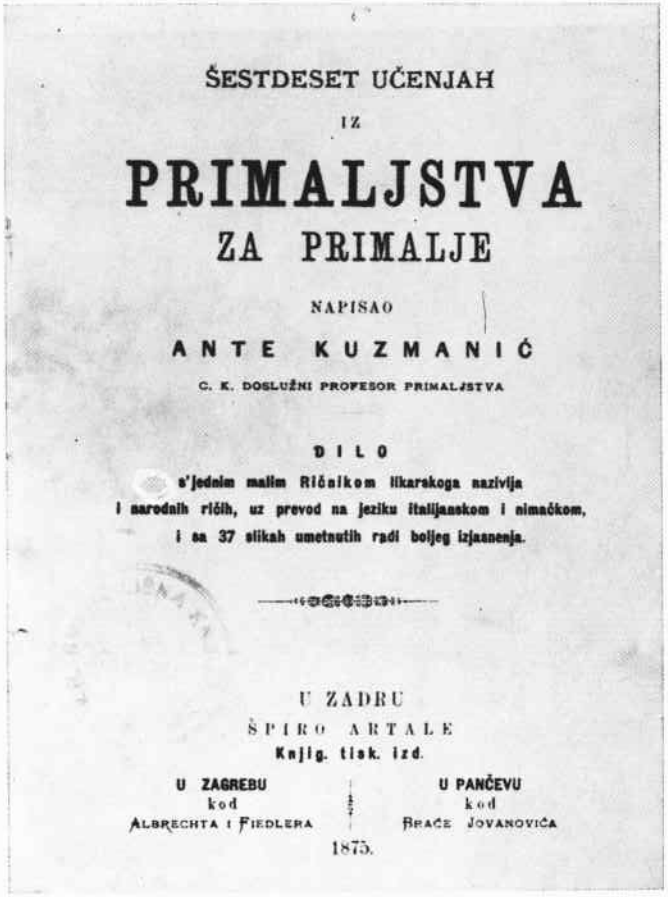

ŠESTDESET UČENJAH

IZ

PRIMALJSTVA

ZA PRIMALJE

NAPISAO

ANTE KUZMANIĆ

C. K. DOSLUŽNI PROFESOR PRIMALJSTVA

DILO

s'jednim malim Ričnikom likarskoga nazivlja

i narodnih ričih, uz prevod na jeziku italijanskom i nimačkom,

i sa 37 slikah umetnutih radi boljeg izjasnenja.

U ZADRU

ŠPIRO ARTALE

Knjig. tisk. izd.

U ZAGREBU kod ALBRECHTA I FIEDLERA

U PANČEVU kod BRAĆE JOVANOVIĆA

1875.

A. Kuzmanić: Šestdeset učenjah iz primaljstva, Zadar 1875. god. (Naslovna stranica)

Manji je dakle broj riječi, što ih ima Pavišić a nema ih Parčićev rječnik. To su ove riječi: *prozirnica, prožmirke, vratara, suharčići, zahare, gorkiši, zemljača, čokolatnik, suvratak, znakovica, miloglas, lučak* i možda još koja. Proučavanje spomenutih termina zapravo je usko povezano s proučavanjem Parčićeva rječnika, njegova leksika, njegovih kovanica i njegovih posuđenica. Ali sve je to zapravo povezano s purističkim stavom dalmatinskih pisaca sve tamo od početka 19. stoljeća i prije.

Tri godine nakon Pavišićeve knjige izlazi »Grammatica della lingua Slava (Illirica)« (1878) Dragutina Parčića u drugom izdanju te on na kraju knjige donosi također nekoliko modernih termina pod naslovom »Parole composte di alcune scienze e Invenzioni moderne«:

bogoslovje — teologija
brzojav — telegrafo
dalekozor — telescopo
glasovir — pianoforte
gromoteg — parafulmine
hitropis — stenografia
kamenopis — litografia
kamopis
kišobran — ombrello (da pioggia)
knjigonoša — portalettere
kolodvor — stazione di ferovia
ljepopis — calligrafia
ljeporječje — rettorica
ljeposlovje — estetica
ljetopis — annali
munjovod — conduttore elettrico
naravoslovje — fisica
oloslovje — matematica
parobrod — batello a vapore
parokret — macchina a vapore
parostroj
parovoz — locomotiva
perovođa — attuario
prirodopis — storia naturale
prirodoslovje — fisica
sitnolik — microscopio
sitnozor
slovoslovje — logica
svjetlopis — fotografia
tegomjer — barometro
toplomjer — termometro
vremenoslovje — meteorologia
zemljopis — geografia
zemljodjerstvo — geometria
zemljovid — carta geografica

V

11. Kao što je već rečeno, rječničko-terminološka pitanja karakterizira u to doba kruto postavljen princip purizma, u čemu je bilo pretjerivanja i u dalmatinskoj Hrvatskoj kao i u sjevernoj Hrvatskoj. Takav je bio duh vremena, a puristički kriteriji karakteriziraju rad i »Kraljskog Dalmatina« na početku 19. stoljeća a i neke naše leksikografe (Stulli i drugi). Pisci su konzultirali te starije leksikografe, gdje su nalazili mnoge kovanice, a i sami su stvarali riječi u pretpostavci da za svaki strani termin treba naći domaću zamjenu.

Nauka o tvorbi riječi bila je tek u počecima. Miklošićevo kapitalno djelo »Stammbildungslehre« tiskano je tek 1875, pa nije bilo prilike za potanja upoznavanja jezične strukture. Trebalo je zadovoljiti potrebe časa te se nije moglo čekati da se narodni jezik pobliže prouči, da se sabere sve jezično blago, da se odrede pravila za tvorbu riječi, za sufiksaciju, prefiskaciju. Trebalo je raditi brzo, trebalo je iskoristiti danu političku situaciju koja je omogućavala da se narodni jezik pomalo uvodi u sudove, pa je tako nastajala pravna terminologija u Pravdonoši. Nastajale su mnoge kovanice u Parčićevu rječniku koji je bio temelj za druga praktična djela, kao što je bila Pavišićeva knjiga za učenje hrvatskog jezika. I sam Kuzmanić, koji je bio naročit štovatelj narodne svetinje riječi, morao je i sam stvarati termine za porodiljsku struku kada je o tome pisao knjigu.

Bogoslav Šulek napisao je 1860. u predgovoru svom Njemačko-hrvatskom rječniku i ove riječi: »Ako našoj narodnosti za dugo uzsija sunce, sav će ovaj rječnik za koju godinu ostarjeti, jer će poznavanje i razvijanje narodnog jezika svejednako uznapredovati. Ali ja niti nisam pisao za budući naraštaj, nego za sadašnji, a do sada ne bijaše jošte moguće iznalaziti pravih naških riječih za sve stvorove ovoga svijeta i za sve misli našeg uma«.

U toj žurnoj potrebi trebalo je i u Dalmaciji objaviti da je hrvatski jezik sposoban i kadar da stoji i u sudnici i u javnoj službi uz talijanski, a leksikograf je htio pokazati, u svom purističkom uvjerenju, da možemo imati svoj naziv za svaki talijanski pojam i u kuhinji i u kućanstvu, u radionici i u muzici, u nazivima za razne obrte i zanimanja. Zbog toga mnogo neobičnih prevedenih riječi za sve te pojave.

Ali posao im je bio pretežak. Ni danas nemamo uvijek adekvatnih riječi za sve one predmete i pojmove što su ih stvorili u Dalmaciji u 19. stoljeću, ako bi se postavio zahtjev da one sve imaju hrvatski ekvivalent čistunski obojen.

Pregledao sam nekoliko desetaka riječi iz Pavišićeve knjige i usporedio ih s Deanović-Jernejevim Talijansko-hrvatskosrpskim rječnikom. Mjesto riječi *obižnica* (obježnica) stoji *planet;* mjesto *prislonište* (u značenju una balaustrata) stoji *naslon ograde, priručje;* mjesto *toplovod* (un calorifero) *-radijator, grijač centralnog grijanja;* mjesto *pločanice* (i quadrelli) — *četvorokutna ploča;* mjesto *prožmirke* (gelosie) — *rebrenice, žaluzije,* mjesto *rušnica (guardaroba)* — *garderoba, soba za čuvanje odijela,* uz *kapilo* (una grondaja) — *kapilo, oluk (s krova);* mjesto *spremka* (la credenza) — *priborni ormar, kredenc(a);* mjesto *gromoteg* (un parafulmine) — *munjevod, gromobran;* mjesto *ošmrk* — (una tromba di tirar acqua) — *sisaljka, šmrk, pumpa;* mjesto *zajušak* (— antipasto) — *predjelo; suharčići* (biscottini) — *slatkiši, biskvit, keks; zahare* (confetti) —

bonbon, slatkiš; gorkiši (amaretti) — *slatkiš s gorkim bajamima; stučka* — (un contusione) — *nagnječenje, uboj, kontuzija; žuljata* (una fistola) — *pištanjak, fistula; poganac* (un furuncolo) — *čir potkožnjak, poganac; osutak* (un eruzione) — *osip, osipanje, izbijanje osipa; gnjilac* (lo scorbuto) — *poljačina, nepomenik; pobolica* (un sintomo) — *znak bolesti; uzma* (la paralisia) — *uzetost, kljenut; zemljača* (una terrina) — *zdjela za juhu; vrtipek* (un girarrostro) — *okretalo ražnja; struganica* (una gratuggia) — *strgulja, trenica, ribež; gasiljak* (uno spegnitojo) — *gasilo; izgorak* (smoccolatura) — *vrh stijenjka; grljak* u boce (il collo) — *grlić boce; vadičep* (un cavaturaccioli) — *vadičep, izvojac; bibernjača* (uno pepajuola) — *bibernjača, paprenica; kavnik* (una caffettiera) — *kaveni sud, ibrik; rakna* (gli arazzi) — *goblen, umjetnički zidni sag; nadplat* (il tomajo) — *lice obuće; podpetnjak* (il tacco) — potpetica; *oramenik* (bretelle) — *poramenice, naramenice; žmak* (canovaccio) — *krpa, sudoper; suvratak* (un polsino) — *zavratak, orukvica; znakovica* — (la coccarda) — *kokarda, značka.*

Iako se neke riječi koje su ovdje spomenute iz Pavišićeva Ričnika danas pretežno ne upotrebljavaju, ipak su pojedine gotovo isto tako dobre kao i one spomenute na drugome mjestu, a neke bi prvospomenute mogle imati i prednost pred riječima koje su stavljene na drugom mjestu (usp. *prislonište, toplovod, pločanice, zajušak, suharčići, gorkiši, vrtipek, nadplat).*

Već je napomenuto da su neki termini iz *Pravdonoše* ostali u našoj pravnoj terminologiji, a ne oni koje je predložila komisija iz pravno-političke terminologije, pa to sada ne treba ponovno nabrajati. Rječničko-terminološka rješenja i iz *Pravdonoše* i kasnijih nastojanja na tome polju odraz su borbene i žive težnje narodnih ljudi u Dalmaciji da hrvatski jezik uđe u sudove, u ustanove, u škole i u javni život uopće, odraz su dakle borbe za narodnom samostalnošću i neovisnošću. A i svi kasniji pokušaji i terminološka rješenja na drugim područjima također govore o težnji da se jezik što više izgradi kako bi bio sposoban za sve raznolikije njegove funkcije u životu, pa tako i u terminološkom smislu.[48]

[48] Poseban je i zanimljiv predmet potanje proučavanje svih spomenutih i nespomenutih termina, ispitivanje njihova nastanka i pravilnosti, potanko uspoređivanje sa Šulekovim i drugim rječnicima, što može biti zadaća posebne radnje.

CARE FOR CROATIAN TERMINOLOGY IN DALMATIAN CROATIA IN THE 19TH CENT.

Summary

Having presented in one of his papers (The vocabulary, notably terminologic characteristics of the Kraljski Dalmatin, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, sv. 3, str. 66—83) the vocabulary-terminologic problems of the first Croatian journal written in Croatian (and in Italian), the author analyses in this work first the activity in the sphere of legal-political terminology in the journal »Pravdonoša«, which was published between 1851 and 1852 in Zadar. In the aforesaid journal, besides articles from the fields of judicature and administration, there was published also a column entitled, »Illyrian philology« and »Orthodox philology« with certain definite Croatian terms from the domain of the Criminal Code, procedures and civil proccedings, along with German and Italian equivalents. Further in the text the author states that the terms used in the journal »Pravdonoša« did not coincide entirely with terms that were later printed in the work entitled, »Politisch-juridische Terminologie« in 1833, while a number of legal words had passed over into general Croatian use according to a proposal made by the journal »Pravdonoša« (i. e. *perovođa, priraštaj, zalog, predmet),* and not as required by the political-legal terminology of 1853 *(spisnik, umnoženje, zaloga, preimućstvo).* Having given a description of the role of »Narodni list« and »Matica dalmatinska« in connection with the care for the Croatian legal-political terminology, particularly a survey of the small work by B. Petranović entitled, »Ručna knjiga« from the year 1862, and the opposition by A. Kuzmanić in respect of this brochure by Petranović and the endeavours expended by the nationalists towards introduction of a national language into the judicature, administration and public life in general, the author enumerates also the practical books that had been printed in the period in question (»Ručna knjiga za občinare« by S. Ivićević and K. Ljubić, »Perovodja obćeni Hrvatski« by K. Ljubić, »Tumač talijansko-Hrvatski za činovnike« by A. Šimonić etc.). The author shows to what extent the victory of the national language in the judicature and public administration in Dalmatia was due also to the aforementioned theoretical and practical terminological contributions, showing thereby in what measure the national language was apt to be used in the legal and public fields.

Further in the text the author surveys Kuzmanić's work entitled, »Šezdeset učenjah iz primaljstva za primalje« (Zadar, 1875) with a reference to an additional dictionary entitled, »Tumačenje poglavitih ričih i nazivah u ovoj knjizi upotribljenih«, in which Kuzmanić presented a number of new terms from the domain of obstetrics, while some of them had already been recorded in Dežman's »Rečnik lečničkog nazivlja« (A Dictionary of medical terms), as stated by Kuzmanić himself in the introduction.

At the end of his paper the author discusses a book by Vjekoslav (Luigi Cesar) Pavišić entitled, »Uputa k srpsko-hrvatskom i talianskom razgovaranju« (Directions for Serbo-Croatian and Italiar talks), Zadar, 1875, and its part entitled, »Ričnik« (Dictionary), which is classified according to the internal connections of concepts. Having quoted a major number of words or terms from the aforementioned »Ričnik«, the author states that the majority of those terms are puristically tinted, and that they were taken over by Pavišić in large numbers from the dictionary by Dragutin Parčić.

In conclusion the author states that the vocabulary-terminological solutions discussed by him are the expression of the fight and aspirations of the people in Dalmatian Croatia that the Croatian language should enter public life, so certain failures are quite understandable in a time when capital works on the formation of words were still nonexistent.

